

Lapsen osallisuus lastensuojelun asiakassuunnitelmissa

Katja Salmela

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Maisteritutkielma

Huhtikuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sosiaalitieteiden maisteriohjelma	
Tekijä – Författare – Author Katja Salmela			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lapsen osallisuus lastensuojelun asiakassuunnitelmissa			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Maisteritutkielma		Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 65 + Liite
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Lapsen osallisuus ja sen toteutuminen eri konteksteissa on aihe, joka herättää ajoittain keskustelua. Lastensuojelussa lapsen osallisuus on yksi merkittävistä teemoista, joka on nostettu esille myös syksyllä 2019 päivitetystä lastensuojelun laatusuosituksesta. Jokaisella lapsella tulisi olla mahdollisuus oman osallisuuden toteuttamiseen, kuten omien asioiden käsittelyyn osallistumiseen sekä omien mielipiteiden ja ajatusten esille tuomiseen. Koen osallisuuden merkityksellisenä ja tärkeänä asiana lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta, jonka vuoksi tarkastelen tutkielmassani lapsen osallisuutta ja sen näkymistä lastensuojelun asiakassuunnitelmissa.</p> <p>Tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodostaa lapsen osallisuus. Tutkielmassa lapsen osallisuutta tarkastellaan lastensuojelun viitekehyksestä käsin. Lapsen osallisuuden toteutumista tutkielmassa tarkastellaan myös erilaisten osallisuuden mallien kautta, joista Nigel Thomasin osallisuuden ulottuvuudet ovat valikoituneet merkittäväksi osaksi tutkielman teoreettista viitekehystä sekä analyysirungon pohjaksi.</p> <p>Tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten lapsen osallisuus näkyy lastensuojelun sijaishuollon asiakassuunnitelmissa. Tutkielman aineisto muodostuu 30 lastensuojelun asiakassuunnitelmasta, jotka on laadittu huostaanotetuille ja sijaishuoltoon sijoitetuille lapsille. Aineisto pitää sisällään sekä perhe- että laitoshuoltoon sijoitettujen eri-ikäisten lasten asiakassuunnitelmia, jotka on laadittu edellisen vuoden aikana. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysin keinoin ja analyysirunko on johdettu Thomasin osallisuuden ulottuvuuksista. Analyysirunkoni teemat ovat: lapsen osallistuminen suunnitelman laatimiseen, lapsen tilanteen kuvaus, lapsen osallistuminen tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin, lapsen omien ajatusten ja mielipiteiden esille tuominen, lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen sekä lapsen mahdollisuus omiin päätöksiin.</p> <p>Lapsen osallisuuden rakentuminen lähtee liikkeelle siitä, osallistuuko hän oman asiansa käsittelyyn ja asiakassuunnitelman laadintaan vai ei. Aineistoni lapsista 19/30 on osallistunut asiakassuunnitelman laadintaan. Osallistuessaan oman asiakassuunnitelmansa laadintaan lapset ovat saaneet itse kertoa omasta arjestaan sekä osallistua tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin. Omista asioista puhuminen ja mukana oleminen lisäävät lapsen osallisuutta ja mahdollisuutta saada tietoa. Vanhemmat lapset ovat pienempiä lapsia aktiivisempia ottamaan aktiivisesti osaa keskusteluun ja tutkielman tuloksista on nähtävissä osallisuuden kasvavan lapsen iän myötä. Analyysirungon teemoina olevista osallisuuden ulottuvuuksista lapsen mahdollisuus omiin päätöksiin oli vähäisintä, parhaiten lapsen osallisuus toteutui ja tuli näkyväksi lapsen omien ajatusten ja mielipiteiden esille tuomisessa sekä lapsen tilanteen kuvauksen yhteydessä. Lapsen osallisuuden näkyväksi tuleminen asiakirjatekstissä on riippuvainen myös siitä, kuinka asiat asiakassuunnitelmaan kirjataan. Osallisuus näyttäytyy jokaisen lapsen kohdalla omanlaisenaan, eikä toiselle sopiva osallisuuden toteutumisen tapa välttämättä sovi toiselle.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords osallisuus, lastensuojelu, asiakassuunnitelma, sijaishuolto			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Tarja Juvonen			

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	3
2 TUTKIMUS LASTENSUOJELUN KONTEKSTISSA	5
2.1 LASTENSUOJELU JA LAPSEN ETU	5
2.2 LASTENSUOJELUN SIIAISHUOLTO	7
2.3 LASTENSUOJELUN ASIAKASSUUNNITELMA	8
3 LAPSEN OSALLISUUS	9
3.1 OSALLISUUDEN MÄÄRITELMIÄ	9
3.2 LAPSEN OSALLISUUDEN OIKEUDELLINEN PERUSTA	14
3.3 OSALLISUUDEN ERI ULOTTUVUUDET	19
3.4 LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA	23
4 AINEISTO JA MENETELMÄT	28
4.1 ASIAKIRJAT AINEISTONA	28
4.2 TUTKIMUSASETELMA	30
4.3 AINEISTON KUVAUS	31
4.4 AINEISTON ANALYYSI	34
5.4 TUTKIMUSETIIKKA	38
5 LAPSEN OSALLISUUS ASIAKASSUUNNITELMISSA	39
5.1 LAPSEN OSALLISTUMINEN SUUNNITELMAN LAATIMISEEN	39
5.2 LAPSEN TILANTEEN KUVAUS	42
5.3 LAPSEN OSALLISTUMINEN TAVOITTEIDEN ASETTAMISEEN JA ARVIOINTIIN	46
5.4 LAPSEN OMIEN AJATUSTEN JA MIELIPITEIDEN ESILLE TUOMINEN	49
5.5 LAPSEN MAHDOLLISUUS SAADA TUKEA OSALLISTUMISEEN	52
5.6 LAPSEN MAHDOLLISUUS OMIIN PÄÄTÖKSIIN	54
5.7 OSALLISUUDEN KIIPEILYSEINÄ	55
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	59
LÄHTEET	63
LIITE 1	66

1 JOHDANTO

Lasten osallisuus ja sen tosiasiallinen huomioiminen ovat aiheita, jotka synnyttävät aika ajoin keskustelua. Osallisuus on oikeus, jota turvataan jokaiselle lapselle sekä kansallisella että kansainvälisellä lainsäädännöllä. Suomen perustuslain mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskevaan asiaan kehitystään vastaavalla tavalla. Lapsen oikeus osallisuuteen on yksi lastensuojelulain peruslähdekohdista. Lastensuojelulain 5§:n mukaan jokaiselle lapselle on turvattava oikeus saada tietoa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa sekä oikeus esittää mielipiteensä asiaan liittyen. Kansainvälisistä lapsen oikeuksia turvaavista sopimuksista tärkein on YK:n lapsen oikeuksien sopimus, joka on Suomessa voimassa lain tasoisesti. Lapsen osallisuutta koskevat kohdat ovat hyvin yhdenmukaisia sekä lastensuojelulaissa että YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. (Toivonen & Pollari 2018, 73-74.)

Osallisuudella tarkoitetaan yleisesti tekoja, joissa yksilölle annetaan mahdollisuus osallistua johonkin tai päästä jostakin osalliseksi. Lastensuojeluprosessissa osallisuus merkitsee sitä, että sekä lapsi että aikuiset otetaan mukaan yhdessä toteutettavaan asiakkuuteen. Osallisuus merkitsee parhaillaan dialogisuutta sekä yhteisen ja jaetun ymmärryksen tavoittelua. Lähtökohtaisesti osallisuudella ja sen toteuttamisella on hyvin vähän reunaehtoja. Lapsen ja perheen tilanne, vaikeuksien luonne sekä erilaiset muuttuvat tekijät määrittävät sitä, millaista osallisuutta työskentelyssä tavoitellaan ja millä keinoin asiakkaan osallisuutta lähdetään tavoittelemaan. (Muukkonen 2014, 165.)

Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun laatusuosituksessa osallisuus on nostettu yhdeksi merkittäväksi teemaksi. Lastensuojelun laatusuosituksen mukaan lapsen tulisi olla osallisena omassa asiassaan, päätöksenteossa ja lastensuojelun kehittämisessä. Osallisuus muodostuu siitä, että jokainen voi tulla kuulluksi omana itsenään ja päästä esittämään oman näkemyksensä käsiteltävänä olevassa asiassa. Osallisuuden nähdään olevan avainasemassa vaikuttavien lastensuojelupalveluiden kehittämisessä. (Malja ym. 2019, 18-20.)

Maisteritutkielmassani olen kiinnostunut tutkimaan lapsen osallisuuden näkymistä lastensuojelun asiakirjoissa. Mielestäni lapsen osallisuuden tutkiminen ja siihen liittyvä yhteiskunnallinen keskustelu on tärkeää lapsen asioiden esillä pitämisen vuoksi. Lapsen oikeuksien toteutuminen on etenkin heikommassa asemassa olevien lasten kohdalla äärimmäisen tärkeää. Lastensuojelun asiakkaiden oikeuksien puolustaminen tulisi olla jokaisen heidän kanssaan työskentelevän tehtävänä, etenkin lapsen osallisuuden muodostumisessa ja sen kokemuksellisuudessa voi lapsen kanssa toimivalla työntekijällä olla hyvinkin suuri rooli. Oma kiinnostukseni lapsen osallisuuteen kumpuaa lastensuojelun työkokemuksesta. Olen toiminut lastensuojelun kentällä sekä ohjaajana että sosiaalityöntekijän viransijaisena, jolloin olen nähnyt lapsen osallisuutta sekä myös sen puutetta eri näkökulmista.

Lapsen osallisuutta on tutkittu verraten paljon, etenkin pro gradu -tutkielmia lapsen osallisuudesta on tehty sekä lastensuojelun että varhaiskasvatuksen kontekstiin liittyen. Omassa tutkielmassani käsittelen lapsen osallisuutta lastensuojelun viitekehykseen ja asiakirjateksteihin liittyen. Olen valinnut omassa tutkielmassani kohderyhmäksi lastensuojelun sijaishuollon asiakkaat, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa lastensuojelun kontekstissa on keskitytty enemmän sekä palveluntarpeen arvioinnin että lastensuojelun avohuollon asiakkaisiin.

Tutkielmassani avaan ensin lastensuojeluun liittyviä, tutkimuskysymyksen kannalta keskeisin käsitteitä, kuten lastensuojelua yleisesti sekä lapsen sijaishuoltoa ja lastensuojelun asiakassuunnitelmaa. Lapsen osallisuus muodostaa tutkielmani teoreettisen viitekehyksen ja käsittelen lapsen osallisuutta lastensuojelun viitekehyksessä sekä osallisuuden ulottuvuuksien kautta. Tutkielmani menetelmä ja tulosluvuissa kuvaan varsinaista tutkimuksen tekemistä sekä nostan esille tutkimusaineistosta nousseita havaintoja.

2 TUTKIMUS LASTENSUOJELUN KONTEKSTISSA

2.1 LASTENSUOJELU JA LAPSEN ETU

Lastensuojelu on lakisääteistä toimintaa. Sen tarkoituksena on edistää lasten ja nuorten hyvinvointia kasvuoloihin vaikuttamalla, kehittää tarvittavia palveluita kasvatuksen tueksi sekä turvata lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu. (Bardy & Heino 2012, 62.) Lastensuojelussa asiakkaina ovat lapset, mutta työskentelyssä on usein mukana myös lapsen muu perhe, vanhemmat ja läheisverkosto. Lastensuojelun tehtävänä on varmistaa lapsen hyvän kasvun toteutuminen silloin, kun lapsesta huolta pitävien aikuisten voimavarat eivät riitä turvaamaan lapsen kasvua ja kehitystä. Lastensuojeluun liittyy sekä tarjottava tuki että kontrolli. Haasteen lastensuojelun työskentelylle luo valta, joka mahdollistaa perheen yksityisiin ja sisäisiin asioihin puuttumisen lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. (Heinonen 2016, 237.)

Lastensuojelun työskentelyä ja sen toteutumista ohjaa *lapsen edun* periaate. Lapsen edun arviointi liittyy kaikkeen lastensuojelun toimintaan ja tilanteet tulee ratkaista lapsen edun mukaisesti. Lapsen etua ei puolestaan voida arvioida ilman lapsen osallisuuden huomioimista, sillä lastensuojelun asiakkaana lapsi on myös tehtävien päätösten kohteena. (Heinonen 2016, 244-245.) Lapsen etu ei käsitteenä ilmaise juuri mitään, vaan sen sisältö muodostuu yksilöllisesti lapsen tilanteesta riippuen. Yksilökohtaiseen arvioon ja harkintaan liittyy lapsen ikä ja olosuhteet sekä se, minkälaisista asioista kulloinkin on kyse. Lapsen etua arvioitaessa on lapsen oma mielipide ja käsitykset asiasta otettava huomioon. Lapsen etua arvioitaessa ja toteutettaessa on varmistettava, että lapsella on riittävä tiedollinen valmius omien mielipiteiden esittämiseen käsiteltävään asiaan liittyen. (Räty 2010, 11-13.)

Lastensuojelulain (2007) 4§:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, kuinka eri vaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapsen etua. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon lapsen mahdollisuus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä mahdollisuus läheisten ja jatkuvien ihmissuhteiden ylläpitämiseen. Lapsella tulee olla mahdollisuus saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä ikä- ja kehitystason

mukaista valvontaa ja huolenpitoa. Lapsella tulee olla mahdollisuus hänen taipumuksiin ja toivomuksiin vastaavaan koulutukseen, turvalliseen kasvuympäristöön ja ruumiilliseen sekä henkiseen koskemattomuuteen. Tehtyjen ratkaisujen tulee lapsen edun nimissä turvata lapsen itsenäistyminen ja kasvaminen vastuullisuuteen sekä tarjota mahdollisuus osallistumiseen ja omissa asioissa vaikuttamiseen. Lisäksi lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta tulee ottaa huomioon lapsen etua määrittäessä. (Lastensuojelulaki 2007.)

Lastensuojelun laatusuosituksen (Malja ym. 2019) mukaan lapsen edun toteutuminen edellyttää lasten kanssa työskenteleviltä työntekijöiltä lapsen tilanteen kokonaisvaltaista tarkastelua, jossa tulee huomioida työskentelyn laatua määrittävät tekijät.

Lastensuojelun työskentelyn tulee olla oikeudenmukaista. Oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan hyvän hallinnon toteutumista lastensuojelun päätöksenteossa sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa määriteltyjen lasten oikeuksien toteutumista.

Oikeudenmukaisuuden periaatteella turvataan jokaiselle lapselle yhdenvertaista kohtelua lapsen lähtökohdista riippumatta. Lastensuojelutyön tulee olla avointa ja luotettavaa. Lapselle ja hänen perheelleen tulee avoimesti kertoa saatavilla olevasta tuesta ja palveluista, joiden avulla lapselle ja perheelle voidaan tarjota heidän tarvitsemaansa tukea. Lastensuojelussa tehtävät ratkaisut eivät aina kuitenkaan ole kaikkien toiveiden mukaisia, jolloin ratkaisuissa tulee näkyä niiden avoimuus. Ratkaisut tulee olla perusteltuja ja ennakoituja. (Malja ym. 2019, 13-15, 46.)

Turvallisuus on myös yksi lastensuojelun laatua määrittävä tekijä. Turvallisuus tulee huomioida osana lapsen olosuhteita ja ihmissuhteita sekä osana vuorovaikutusta.

Lapsen kokema turvallisuuden tunne tulee huomioida kaikissa tilanteissa ja turvallisuuden tunnetta tulee myös pyrkiä edistämään tilanteen mukaan. Turvallisuutta tulee tarkastella lapsen lisäksi myös lapsen perheen sekä työntekijöiden näkökulmasta. Edellä mainittujen lastensuojelun laatua määrittävien tekijöiden lisäksi lastensuojelutoimien tulee olla oikein mitoitettuja suhteessa asetettuihin tavoitteisiin ja päämääriin. Lastensuojelun suhteellisuusperiaatteella tarkoitetaan sitä, että käytetään lievintä puuttumisen keinoa, jolla tarvittava vaikutus voidaan saada aikaan. (Malja ym. 2019, 13-15, 46.)

2.2 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO

Lapsen *sijaishuollon* järjestämisen tarve johtuu lapsen huolenpidon tai kasvuolosuhteiden puutteista ja / tai lapsen omasta käytöksestä, jolla hän vakavasti vaarantaa tai uhkaa kehitystään ja terveyttään. Nämä ovat myös *huostaanoton* perusteita. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen keino, jolloin lastensuojelun avohuollon tukitoimet on todettu riittämättömiksi tai ne eivät ole olleet tarkoituksen mukaisia. Lapsen huostaanottoon liittyvä sijaishuolto on yksi muutokseen tähtäävä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun toimintamuoto. Tämän lisäksi sijaishuollon tarkoituksena on järjestää lapsen hoito ja kasvatus kodin ulkopuolella lapsen tarpeita vastaavalla tavalla. (Araneva 2018, 127-128.)

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida minkälainen sijaishuoltopaikka vastaa lapsen tarpeisiin ja on lapsen edun mukainen. Lapsen edun mukaista sijaishuoltopaikkaa valitessa on huomioitava, että paikka on sopiva lapsen yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen sekä kiintymyssuhteiden kannalta. Sijaishuoltopaikkaa valitessa on pyrittävä huomioimaan lapsen yksilöllisen tilanteen lisäksi lapselle tärkeiden ihmissuhteiden ylläpitämisen ja yhteydenpidon mahdollisuus, koulu- ja harrastusmahdollisuudet, mahdolliset erityisen tuen tarpeet sekä lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta. Lisäksi lapsen ja hänen vanhempiensa toiveet sijaishuoltopaikan suhteen tulee ottaa huomioon. Sijaishuoltopaikan valinnassa tehdään mahdollisuuksien mukaan yhteistyötä vanhempien kanssa, sillä on tärkeää, että vanhemmat antavat lapselle luvan asettua sijaishuoltopaikkaa sekä kiintyä häntä hoitaviin ihmisiin. (Karjalainen ym. 2012, 292-293.)

Lapsen sijaishuoltoa voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeita vastaavalla tavalla. Perhehoitoa järjestetään sijaiskotihoitona tai ammatillisena perhekotihoitona. Sijaiskotihoitoa järjestetään tavallisten perheiden kodeissa lapsille, joiden hoito ja kasvatus ei vaadi ammatillista koulutusta. Ammatillisessa perhekodissa on valmiuksia hoitaa vaativampaa hoitoa ja kasvatusta vaativia lapsia. Laitoshuoltoa

järjestetään lastensuojelulaitoksissa, joita ovat lastenkodit, koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Vaikeahoitoisten lasten hoito ja kasvatus järjestetään laitoshuoltona. Sijaishuoltopaikan valinnassa on huomioitava lapsen yksilölliset tarpeet ja sijaishuoltopaikan mahdollisuudet vastata niihin ongelmiin, jotka ovat olleet huostaanoton perusteina. (Aer 2012, 99-101.)

2.3 LASTENSUOJELUN ASIAKASSUUNNITELMA

Lastensuojelulain (2007) mukaan jokaiselle lastensuojelun asiakaslapselle täytyy laatia *asiakassuunnitelma*. Asiakassuunnitelman laatiminen on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä ja sen tarkoituksena on kokonaisvaltaisesti arvioida asiakkaan ja hänen perheensä tilannetta sekä taata riittävien palveluiden ja muiden tukitoimien saatavuus tuen tarpeita vastaavalla tavalla. Asiakassuunnitelma tulee tarkastaa ja päivittää vähintään kerran vuodessa. Asiakassuunnitelma tulee päivittää myös silloin, jos asiakkaan tilanteessa ja tuen tarpeessa tapahtuu olennaisia muutoksia. Asiakassuunnitelmaan tulee kirjata sellaiset asiat ja olosuhteet, joihin työskentelyllä pyritään vaikuttamaan. Asiakassuunnitelmaan kirjataan lapsen ja hänen perheensä tuen tarve sekä palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan. Mikäli tuen tarpeesta sekä palveluiden ja tukitoimien järjestämisestä on eriäviä mielipiteitä, niin nämä tulee kirjata asiakassuunnitelmaan. (Araneva 2016, 92-93.)

Huostaan otettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten asiakassuunnitelmiin tulee lisäksi kirjata sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle sekä hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Vuoden 2020 alusta voimaan tulleiden lastensuojelulain muutosten mukaan asiakassuunnitelmaan tulee kirjata myös se, miten lapsen terveydenhuolto, varhaiskasvatus tai perusopetus järjestetään. Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen asiakassuunnitelmaan kirjataan myös lapsen yhteydenpito vanhempien ja muiden läheisten henkilöiden kanssa. Lisäksi asiakassuunnitelmaan kirjataan mahdollinen tavoite perheen jälleen yhdistämisestä. Asiakassuunnitelma tulee laatia yhteistyössä lapsen ja huoltajan kanssa. Lisäksi asiakassuunnitelman laatimiseen

osallistuu tarvittaessa lapsen muu laillinen edustaja, muu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaava henkilö tai lapsen huoltoon keskeisesti osallistuva taho. (Lastensuojelulaki 2007.)

Asiakassuunnitelman laatiminen on osa suunnitelmallista sosiaalityötä.

Asiakassuunnitelmaa voidaan kuvata sopimukseksi, jossa määritellään kuinka lapsen ja perheen tilanteessa edetään. Asiakassuunnitelma on näin ollen työtä ohjaava väline ja tuki. (Muukkonen 2008, 44.45.) Mikäli lapsi ja huoltaja eivät halua osallistua asiakassuunnitelman laatimiseen, voi sosiaalityöntekijä laatia asiakassuunnitelman yksin. Lapsen ja huoltajan poissaolo ei ole syy jättää suunnitelma laatimatta, vaan tällöin lapselle ja huoltajalle tulee varata mahdollisuus esittää mielipiteensä suunnitelmasta. Asiakassuunnitelma ei ole kuntaa sitova asiakirja, eikä siitä tehdä hallintopäätöstä. Asiakassuunnitelman perusteella asiakas ei voi suoraan vaatia itselleen palveluja ja tukitoimia, vaan palveluja ja tukitoimia myönnetään niistä erikseen tehtävien päätösten perusteella. (Aer 2012, 68-69.)

3 LAPSEN OSALLISUUS

3.1 OSALLISUUDEN MÄÄRITELMIÄ

Osallisuus on tutkielmani keskeisin käsite ja muodostaa samalla tutkielmani teoreettisen viitekehyksen. Käsitteenä osallisuus on hyvin laaja, eikä osallisuudelle käsitteenä ole yhtä määritelmää, vaan puhutaan enemmänkin laajemmasta sateenvarjokäsitteestä. Kiilakosken (2008) mukaan yksilön osallisuuden edellytyksenä on se, että jokainen voi halutessaan ilmaista oman mielipiteensä. Mielipiteen ilmaisemisen kautta yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa sekä omaan että yhteisönsä tilanteeseen. Osallisuudella on nähtävissä sekä yksilöllinen että yhteisöllinen elementti. Oma kokemus on yksi osallisuuden perusehdoista, mutta se ei yksinään riitä osallisuuden muodostumiseen. Osallisuuden toteutuminen edellyttää yhteisöä, joka mahdollistaa osallisuuden. Yhteisön tulee olla sellainen, jossa yksilöllä on mahdollisuus olla vapaasti oma itsensä. (Kiilakoski 2008, 8, 12-13.)

Kiilakoski (2008) määrittelee osallisuutta sen vastakohtien kautta, ajatellen mitä osallisuus ei ainakaan ole. Osallisuuden vastakohtina nähdään välinpitämättömyys, osattomuus, syrjäytyminen ja vieraantuminen. Välinpitämättömyys näyttäytyy haluttomuutena vaikuttaa itseään koskeviin tai yhteiskunnallisiin asioihin.

Osattomuuden kokemuksia voidaan kokea sekä henkilökohtaisella tasolla tai sillä voidaan viitata yhteiskunnalliseen asemaan, jolloin osattomuudella tarkoitetaan esimerkiksi taloudellisen ja sosiaalisen pääoman puutteita. Yhteiskunnasta syrjäytyneen ihmisen ei nähdä olevan osallinen siihen yhteiskuntaan tai yhteisöön, josta syrjäytyminen on tapahtunut. Syrjäytymisen myötä osallisuus yhteiskuntaan vähenee ja lopulta poistuu kokonaan. Vieraantumisenä osallisuuden puute näyttäytyy silloin, kun yksilö ei kykene elämään omien arvojensa mukaisesti: hän on kadottanut suhteen itseensä, ympäristöön ja yhteiskuntaan. (Kiilakoski 2008, 11-12.)

Närhi ym. (2014) erottavat asiakkaiden osallisuutta ja työntekijöiden harkintavaltaa palvelujärjestelmässä käsittelevässä artikkelissaan kolme osallisuuteen viittaavaa eri sisältöistä käsitettä: osallisuuden, osallistumisen ja osallistamisen. Osallisuuden käsitteellä kuvataan yksilön kiinnittymistä yhteisöön sekä yksilön yhteisöllisesti tärkeisiin prosesseihin osallistumista. Osallisuudesta voidaan puhua identiteettikäsitteenä, jolloin kysymys on johonkin kuulumisesta. Yksilötasolla osallisuuden nähdään olevan asioihin vaikuttamista ja myös vastuun ottamista mahdollisista seurauksista. Kuten jo edellä on mainittu, niin myös Närhi ym. näkevät Kiilakosken tavoin osallisuuden syrjäytymisen vastakohtana. (Närhi ym. 2014, 232-233.)

Osallistumisen käsitteellä viitataan kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin osallistua heitä itseään ja heidän lähipiiriään koskevaan päätöksentekoon. Osallistumisen tarkoituksena on tuoda esille asiassa osallisena olevien mielipiteitä heille tärkeissä asioissa sekä tukea tai vastustaa käsillä olevaa tilannetta. Osallistumisessa on lähtökohtaisesti kyse ihmisten välisestä vuorovaikutuksellisesta toiminnasta, jolle ominaista on vapaaehtoisuus ja yksilön henkilökohtainen halu osallistumiseen. Osallistamisen käsitteen yhteydessä kansalaiset nähdään passiivisina osallistujina, joita

pyritään saamaan mukaan erilaisiin yhteiskunnallisiin toimintoihin. Osallistamisessa ei ole kyse yksilön omasta, henkilökohtaisesta tarpeesta osallistua, vaan osallistumisen tarve on syntynyt muualla. Osallistamisen kautta voidaan päästä osallistumisen ja osallisuuteen, mutta näin ei kuitenkaan välttämättä aina tapahdu. (Närhi ym. 2014, 233.)

Isola ym. (2017) määrittävät osallisuutta sen kautta, millainen osallistaminen lisää yksilön osallisuutta. Osallisuutta kuvataan sisäkkäin aaltoilevien kehien kautta, jotka muodostavat toisiinsa liitoksissa olevat osallisuuden osa-alueet, jotka ovat osallisuus omaan elämään, osallisuus vaikuttamisen prosesseissa ja osallisuus paikallisesti. Yksilön osallisuus omassa elämässä lisääntyy hyvinvoinnin lisääntymisen kautta. Hyvinvointiin liitetään riittävä toimeentulo, tarvittavien palveluiden saatavuus sekä tilaisuus vastavuoroiseen toimintaan. Yksilön autonomian vahvistaminen sekä elämän ennakoitavuus, hallittavuus ja ymmärrettävyys näyttäytyvät myös osallisuutta lisäävinä keinoina. (Isola ym. 2017, 23-26.)

Osallisuudella vaikuttamisen prosesseissa tarkoitetaan yksilön mahdollisuutta vaikuttaa omaan ja lähiympäristönsä tilanteeseen. Vaikuttaminen ja osallisena oleminen edellyttävät yhteyttä omiin tarpeisiin ja voimavaroihin. Yksilön perustarpeiden tulee olla tyydytettyjä ja mahdolliset vajatilat korjattavissa, jotta liittyminen erilaisiin vaikuttamisprosesseihin on mahdollista. Elämän merkityksellisyyttä ja sitä kautta myös osallisuutta lisää tunne omasta tarpeellisuudesta. Vastavuoroisen vuorovaikutuksen merkitys on suuri ja tämä lisää myös yksilön uskoa omiin vaikuttamismahdollisuuksiin. Paikallisella osallisuudella tarkoitetaan osallisuutta edistävien olosuhteiden luomista paikallisesti ihmisten lähelle. Erilaiset toimijat voivat järjestää ja tarjota erilaisia tiloja ja toimintaa asukkaille, jolloin asukkailla on mahdollisuus näyttää omaa osaamistaan sekä panostaa yhteiseen hyvinvointiin. Hyvänä esimerkkinä paikallisesta osallisuudesta ovat erilaiset asukkaista lähtöisin olleet yhteisöön tai tiloihin liittyvät kehittämishankkeet. Yhteiskehittämisessä myös osallisuus vaikuttamisen prosesseissa korostuu. (Isola ym. 2017, 29-40.)

Orasen (2008) mukaan osallisuudella tarkoitetaan laajasti ymmärrettynä yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Osallisuus rakentuu vastavuoroisesta

toiminnasta, jossa yhteisö huomioi jäseniään ja myös yhteisön jäsenet ovat aktiivisesti mukana toiminnassa. Osallisuudessa vastavuoroisuus on tärkeää, sillä asioihin vaikuttaminen ei ole mahdollista ilman osallistumista ja asiasta saatua tietoa. Tiedon saanti on merkittävässä asemassa osallisuuden muodostumisen kannalta, sillä ilman riittävää tietoa mielipiteen ilmaiseminen ja tätä kautta osallistuminen ja osallisuuden muodostuminen eivät ole mahdollisia. Osallisuudessa osallistuminen on vapaaehtoista, jolloin myös osallistumattomuus voidaan nähdä vahvana tapana vaikuttaa ja käyttää osallisuuttaan. (Oranen 2008, 9.)

Elina Stenvallin (2018) akateeminen väitöskirja Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus käsittelee lasten osallistumista, kansalaisuutta ja poliittisuutta osana arjen käytäntöjä. Stenvall (2018) kertoo väitöskirjansa tiivistelmässä tutkivansa sitä millaisissa käytännöissä ja tilanteissa lasten tunne osallisuudesta rakentuu sekä sitä, miten toimijuus lasten omina kokemuksina ja yleisesti tuotettuina mahdollisuuksina rakentaa jäsenyyttä yhteiskunnassa. Stenvall erottaa väitöskirjassaan kolme näkökulmaa lapsen osallisuuteen ja toimijuuteen liittyen: osallistumisen, kansalaisuuden ja poliittisuuden.

Stenvall (2018, 28-34) jäsentää lapsen osallistumisen näyttäytyvän lasten oikeutena osallistua ja yhteiskunnan velvollisuutena järjestää osallistumisen mahdollisuuksia. Keskeisenä lapsen osallistumiseen liittyvänä näkökulmana näyttäytyy lasten osallistumismahdollisuuksien parantuminen sekä mahdollisten osallistumisesteiden tunnistaminen ja poistaminen. Monissa lasten osallistumiseen liittyvissä teorioissa lasten omaehtoinen osallistuminen sivuutetaan. Stenvallin mukaan lasten osallistumista tulisi tarkastella enemmän ilmiönä ja pohtia myös sitä, millainen toiminta määrittyy osallistumiseksi.

Lasten kansalaisuus nähdään tulevaisuuden ajatteluna, jossa lapset nähdään tulevina kansalaisina ja vaikuttajina, mutta lapsille ei tunnusteta yhdenvertaista kansalaisuutta aikuisten kanssa: lapsilla on erilainen tapa toimia aikuisiin verrattaessa. Lasten kansalaisuus näyttäytyy myös osana kansalaisuuskasvatusta, jolloin lapsille opetetaan tulevaisuuden kansalaisuudessa tarvittavia taitoja. Lasten kansalaisuus lähtee liikkeelle

lasten mukanaolon mahdollisuuksista, toiminnan mahdollisuudet ovat kytköksissä siihen, mitä kykyjä ja mahdollisuuksia lapsilla on toimia yhteisön tarjoamissa kansalaisuuden tiloissa. Kantavana lasten kansalaisuuteen liittyvänä ajatuksena on se, että lasten kansalaisuus on käytäntöjä ja tekoja, joiden avulla lapset voivat toimia omissa yhteisöissään. (Stenvall 2018, 36-44.)

Lasten poliittisuus liittyy vahvasti lasten kansalaisuuteen ja osallistumiseen. Lasten arkipolitiikkaan eli siihen mitä lapset todellisuudessa tekevät tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Poliittisuuden nähdään liittyvän vahvasti aktiiviseen toimijuuteen, mutta myös lasten osallistumattomuus ja sivuun jättäytyminen tulisi nähdä vaikuttamisena ja kannanottona. Lasten poliittisuudessa keskeistä on suhde aikuisten luomiin vaikuttamisen mahdollisuuksiin sekä lasten omaan päätäntävaltaan. Aikuiset voivat tarjota lapsille erilaisia poliittisia areenoita ja vaikuttamisen mahdollisuuksia, mutta lasten poliittisuus määrittäyty kuitenkin enemmän lasten tärkeiksi määrittämien asioiden kautta. (Stenvall 2018, 45-51.)

Lasten osallisuus ja toimijuus näyttävät rakentuvan aikuisten kautta. Lasten osallisuutta tarkastellessa aikuisten käyttämä valta sekä aikuisten ja lasten välinen suhde näyttäytyy osallisuuden funktiona (Hotari ym. 2014, 151). Lapsen osallisuus ymmärretään usein rajoittuvan erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin ja rakenteisiin. Osallisuus voidaan nähdä liian kapea-alaisena päätöksentekoon liittyvän prosessin osana, kun sen tarkoitus on kuitenkin koskea myös pieniä ja henkilökohtaisia asioita lapsen elämässä. Lapsen osallisuus voidaan toiminnan perusteella jakaa lapsen osallisuuteen perheissä, yleiseen osallisuuteen yhteiskunnassa sekä osallistumiseen henkilökohtaisessa asiassa. Osana perhe-elämää lapsen osallisuus näyttäytyy enemmänkin lapsen huoltajille osoitettuna velvollisuutena. Huoltajien tulee keskustella lapsen kanssa häntä koskevaan päätöksentekoon liittyen ja ottaa lapsen mielipide ja toivomukset huomioon. Perheen konfliktitilanteissa, kuten vanhempien erotessa ja tapaamisoikeutta määrittäessä, lapsen osallistumisoikeus on rajoitetumpaa ja mielipide selvitetään viime kädessä tuomioistuimen kautta. (Pajulammi 2013, 112-115.)

Lapsen osallisuutta osana yhteiskunnassa tapahtuvaa lapsia koskevaa päätöksentekoa tulee turvata sillä, että lapsille annetaan mahdollisuus osallistua asian käsittelyyn. Lasten osallisuutta voidaan tukea erilaisilla lapsivaltuusto- tai oppilaskuntaryhmillä. Osallisuus on kollektiivista ja lapsiryhmää koskevaa silloin, kun lapset otetaan mukaan asian käsittelyyn. Lapsen osallisuus häntä koskevassa henkilökohtaisessa asiassa perheen ulkopuolella koskee esimerkiksi terveydenhoidollisia toimenpiteitä. Lapsen henkilökohtainen mielipide hoitotoimenpiteeseen liittyen tulee selvittää, mikäli se on lapsen iän ja kehitystason mukaisesti mahdollista. (Pajulampi 2013, 115.) Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (1992) määrittää 7 §:ssä myös, että mikäli lapsi pystyy itse päättämään hoidostaan, niin häntä tulee hoitaa yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Lapsen osallisuuden voidaan määritellä olevan kommunikaatiota lapsen kanssa; hänen kuuntelemistaan, kuulemista sekä hänen mielipiteidensä ja ajatusten kunnioittamista. Osallisuuden myötä lapsista tulee aktiivisia toimijoita heidän omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Osallisuus on prosessi, joissa lasten ja aikuisten välinen tiedonvaihto ja vuoropuhelu perustuu vastavuoroiseen kunnioitukseen. Osallisuudessa ei ole kyse hetkellisestä toisen kuulemisesta, vaan pidempiaikaisesta prosessista, jossa huomioidaan toista monien eri elämän osa-alueiden kautta. (Pajulammi 2013, 96.)

3.2 LAPSEN OSALLISUUDEN OIKEUDELLINEN PERUSTA

Pajulammin (2013) mukaan lapsen oikeudet näyttäytyvät useimmiten aikuisten velvollisuuksina. Lapsen osallisuutta turvataan ja määritellään sekä kansainvälisten että kansallisten sopimusten kautta. Lapsen osallisuuden turvaaminen lailla tarkoittaa lapsen kanssa toimiville aikuisille, niin lapsen vanhemmille kuin lapsen kanssa toimiville ammattilaisille, osoitettua velvollisuutta kuulla lasta ja kunnioittaa sekä huomioida lapsen esittämiä näkemyksiä lapsen elämään vaikuttavissa asioissa. Osallisuuden toteutumisen nähdään toimivan myös välittäjänä muiden lasten oikeuksien toteutumiselle (Pajulammi 2013, 96-97). Kansainvälisistä sopimuksista lapsen osallisuutta määritellään YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa. Kansallisissa

sopimuksissa lapsen osallisuutta käsitellään sekä Suomen perustuslaissa että lastensuojelulaissa.

YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan jokaiselle lapselle on taattava oikeus ilmaista oma näkemyksensä itseään koskevassa asiassa. Lapsen näkemykset on myös huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. 12 artikla määrittää myös sen, että lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi niissä oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa, jotka koskettavat häntä itseään ja näissä toimissa on meneteltävä kansallisen lainsäädännön osoittamalla tavalla. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 1991.) Sopimuskohdan mukaan mielipiteen ilmaiseminen ja näkemysten huomioon ottaminen koskee sekä yksittäistä lasta että lapsiryhmää. Sopimus myös velvoittaa ottamaan lapsen esittämä näkemys huomioon, jolloin pelkkä lapsen mielipiteen selvittäminen ei ole riittävää. Lapsille tulee antaa tosiasiallinen mahdollisuus olla osallisia ja vaikuttaa itseään koskevissa asioissa. (Hakalehto-Wainio 2013, 39.)

Suomen perustuslaissa lasten osallisuuteen viitataan kansalaisten yhdenvertaisuutta koskevassa kuudennessa pykälässä. 6§:n kolmannessa momentissa todetaan, että lapsia on kohdeltava samantarvoisesti ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla (Suomen perustuslaki 1999). Sosiaalihuoltolain 32§ määrittää lapsen mielipiteen ja toivomusten huomioon ottamista. Tämän pykälän mukaan lapsen mielipiteisiin ja toivomuksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota arvioitaessa sosiaalihuollon tarvetta, ja toteutettaessa sosiaalihuoltoa sekä silloin, kun sosiaalihuoltolain perusteella tehdään lasta koskeva päätös. Lapsen mielipide tulee selvittää myös sosiaalihuoltolain perusteella. (Sosiaalihuoltolaki 2014.)

Lasten mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan on yksi lastensuojelulain perusperiaatteista (Lastensuojelulaki 2007, 4§). Lasten osallisuus tulee esille useissa lastensuojelulain pykälissä. Lastensuojelulain 5§ määrittää, että lapselle on turvattava oikeus saada tietoa ja mahdollisuus esittää myös mielipiteensä häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavalla tavalla. Lapsen

esittämiin mielipiteisiin ja toivomuksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota päätösten tekemisessä sekä lastensuojelun toteuttamisessa (Lastensuojelulaki 2007, 5§).

Lastensuojelulain (2007) neljännessä luvussa keskitytään lapsen osallisuuteen ja sitä koskevien menettelyjen toteuttamiseen. Lapsen osallisuutta käsittelevä neljäs luku pitää sisällään seuraavat pykälät: 20§ Lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, 21§ Lapsen puhevallan käyttö, 22§ Edunvalvojan määrääminen, 23§ Edunvalvojan palkkio ja kustannukset sekä 24§ Vastuu lapsen edun turvaamisesta. (Lastensuojelulaki 2007.) Oman tutkimukseni kannalta oleelliset lapset osallisuuteen liittyvät pykälät liittyvät lapsen mielipiteen selvittämiseen ja kuulemiseen sekä lapsen puhevallan käyttöön, joten keskityn tässä tapauksessa näiden pykälien avaamiseen.

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen mielipide ja toivomukset tulee selvittää ja ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide tulee selvittää siten, että siitä ei koidu tarpeetonta haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten välisille suhteille (Lastensuojelulaki 2007, 20§ 1.mom). Lapsen mielipiteen selvittäminen liittyy lapsen edun toteutumiseen ja se korostuu tehtäessä lastensuojelulain mukaisia päätöksiä. Etenkin lapsen hoitoa ja huolenpitoa järjestettäessä lapsen oma käsitys tilanteesta sekä mielipide ja toiveet on huomioitava riittävästi. Lapsen mielipiteelle tulee antaa sitä enemmän painoarvoa, mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kyse. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi lapsen koulunkäynnin ja terveydenhuollon järjestäminen sekä harrastustoiminta. Lapsen mielipiteen selvittämisen yhteydessä tulee huomioida lapsen valmiudet mielipiteen ilmaisemiseen. Ikä- ja kehitystaso huomioiden lapsen mielipidettä voidaan selvittää eri menetelmiä ja välineitä käyttäen, pienten lasten kohdalla mielipidettä ja asioihin suhtautumista voidaan selvittää keskustelun sijaan havainnoimalla tai välillisesti keskustelemalla esimerkiksi lapselle läheisten henkilöiden kanssa. Lapsen on mahdollista ilmaista itseään myös piirtämällä tai kirjoittamalla. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja sisältö täytyy kirjata lasta koskeviin asiakirjoihin. (Räty 2010, 157-158.)

Lastensuojelulain (2007) 20§:n toisen momentin mukaan 12 –vuotta täyttäneelle lapselle tulee varata tilaisuus kuulluksi tulemiseen hallintolain mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Mielipiteen selvittämisen tai lapsen kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa tietoja, jotka voivat vaarantaa hänen kehitystään tai olla vastoin lapsen yksityistä etua. Lapsen mielipide voidaan myös jättää selvittämättä sellaisissa tilanteissa, joissa mielipiteen selvittäminen vaarantaisi lapsen kehitystä ja terveyttä tai olisi muutoin ilmeisen tarpeetonta (Lastensuojelulaki 2007, 20§).

Lapsen mielipidettä selvitettäessä tulee varmistua siitä, että lapselle annetaan riittävästi tietoa asian käsittelyyn liittyen. Tiedot tulee antaa lapsen ymmärtämällä tavalla, jotta lapsi voi muodostaa asiasta oman mielipiteensä. Lapsen tulee tietää miksi ja missä asiassa hänen mielipidettään selvitetään ja mihin tarkoitukseen tietoja käytetään. Mielipiteen selvittämisen tai kuulemisen yhteydessä lapsen tulee voida vapaasti ilmaista oma mielipiteensä ja käsityksensä asiasta. Lapsen mielipiteeseen voi vaikuttaa erilaiset lojaliteettiristiriidat, jotka voivat vaikuttaa lapsen mielipiteen muodostukseen ja mielipide voi vaihdella riippuen siitä kuka asiaa häneltä kysyy. Lapsella on myös oikeus olla ilmaisematta omaa mielipidettään ja mielipiteen ilmaisemisen tulee aina olla vapaaehtoista lapselle. (Räty 2010, 158-159.)

Toivosen ja Pollarin (2018) mukaan lapsen osallisuus oikeuksilla on kolme perustehtävää oikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Ensinnäkin osallisuus oikeudet toteuttavat lapsen muodollista oikeutta osallistua, joka pitää sisällään lapsen mielipiteen teknisen selvittämisen tai muodollisen kuulemisen. Tällöin huomio ei kiinnity siihen, millainen kokemus lapselle osallistumisesta tulee tai mitä tietoa lapsen mielipiteen selvittäminen oikeasti tuottaa päätöksentekoa varten. Kyseessä on tekninen ja muodollinen osallisuus. Toiseksi osallisuus oikeuksien tarkoituksena on tuottaa kokemusta viranomaisten reilusta ja oikeudenmukaisesta toiminnasta. Tällöin lapsen luottamus viranomaisiin kohtaan kasvaa ja myös ei toivotun päätöksen hyväksyminen voi olla helpompaa, kun lapsella on tunne siitä, että päätös on tehty oikeudenmukaisesti ja reilusti. Kokemus oikeudenmukaisesti menettelystä syntyy varmemmin silloin, kun lapsen osallisuus on toteutettu laadullisesti, eikä kyse ole ollut pelkästään teknisestä kuulemisesta tai mielipiteen selvittämisestä. Osallisuuden kokemusta synnyttävä

osallistuminen turvaa myös osallisuus oikeuksien kolmatta tehtävää, jolloin lapsen osallisuuden tarkoituksena on tuottaa tietoa lastensuojelun toiminnan ja päätöksenteon tueksi. (Toivonen & Pollari 2018, 75-76.)

Henna Pajulammin (2014) väitöskirja, Lapsi, oikeus ja osallisuus käsittelee lapsen osallisuus oikeuksia. Osallisuus oikeuksilla tarkoitetaan oikeusjärjestelmässä esiintyviä säännöksiä, joiden avulla turvataan lapsen oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn ja ratkaisuun. Osallisuus oikeuksia koskevat säännökset turvaavat lapsen oikeutta ilmaista itseään ja tuoda omia näkemyksiään esille sekä lapsen oikeutta tulla kuulluksi sellaisissa asioissa, joilla on välitön tai välillinen vaikutus lapsen elämään. (Pajulammi 2014, 11.) Pajulammin näkökulma lapsen osallisuuteen on puhtaasti oikeustieteellinen.

Pajulammi (2014, 6-8) esittää väitöskirjansa tutkimuskysymykset kaksijakoisesti. Ensimmäinen kysymys liittyy siihen, mitä lasten oikeuksiin liitettävä osallisuuden käsite tarkoittaa juridisessa kontekstissa. Toisessa kysymyksessä hän pohtii voiko lapsen osallisuutta luonnehtia lapsioikeudellisena oikeusperiaatteena ja millä perusteella näin voi tehdä. Väitöskirjassaan Pajulammin tausta-ajatuksena on YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja siinä lapsille turvatut oikeudet. Tutkimuksensa perusteella Pajulammi (2014) toteaa lapsen osallisuuden olevan laajempi juridinen ilmiö, kuin sitä koskeva oikeustieteellinen keskustelu antaa ymmärtää. Hänen tutkimuksensa mukaan lasten osallisuus oikeuksien keskeisimmät ongelmat eivät liity lainsäädäntöön vaan lapsioikeuden systematisoinnin ja koulutuksen puutteeseen. Lapsioikeuden alaa tulisi hahmottaa laajemmin ja sen pohjaksi tulisi ottaa lasten oikeuksien kannalta keskeisin ihmisoikeussopimus, joka on YK:n lasten oikeuksien sopimus. Tämän sopimuksen sisältöä ja velvoittavuutta tulisi Suomalaisessa yhteiskunnassa ymmärtää nykyistä paremmin. Suomalaisessa yhteiskunnassa tiedetään, miten lasten oikeuksien toteutumisen eteen tulisi toimia. Tästä huolimatta lapsen osallisuutta koskevia normeja ei koeta riittävän velvoittavina, jotta lasten osallisuus oikeudet pääsisivät tosiasiallisesti toteutumaan. (Pajulammi 2014, 489-452.)

3.3 OSALLISUUDEN ERI ULOTTUVUUDET

Lapsen osallisuutta kuvataan usein erilaisten porräs- ja tikapuumallien avulla. Lapsen osallisuutta kuvaavien mallien taustalla on Sherry R. Arnsteinin (1969) osallisuutta kuvaava porrasmalli, jonka tarkoituksena on kuvata ja selittää kansalaisten osallisuuden rakentumista ja mahdollisuuksia suhteessa julkiseen organisaatioon. Arnsteinin osallisuuden portaissa on kahdeksan porrasta, joissa osallisuuden nähdään kasvavan sitä mukaa mitä ylemmäs portailla kiivetään. Alimmat portaat, manipulaatio (*manipulation*) ja terapia (*therapy*) kuvaavat kansalaisten osattomuutta (*nonparticipation*). Seuraavilla kolmella portaalla kansalaisilla on mahdollisuus mielipiteen ilmaisuun. Tiedottaminen (*informing*), konsultointi (*consultation*) ja sovittelu (*placation*) ovat osallistumismuotoja, joita Arnstein kuvaa termillä tokenismi (*tokenism*); kansalaisten mielipidettä voidaan pitää neuvoa antavana, mutta sillä ei ole todellista vaikutusta päätöksentekoon. Kolme ylintä porrasta, yhteistyö (*partnership*), jaettu toimivalta (*delegated power*) ja kansalaiskontrolli (*citizen control*) edustavat kansalaisten itsenäistä toimivaltaa päätöksenteossa (*citizen power*). Osallisuuden nähdään toteutuvan ihmisten toimiessa yhteiskunnan jäsenenä, jolloin toiminnan myötä tunne yhteenkuulumisesta ja voimaantumisesta vahvistuu. (Arnstein 1969, 216-224.)

Roger Hart (1992) on laatinut oman osallisuuden porrasmallinsa Arnsteinin porrasmalliin viitaten. Hart kuvaa porrasmallissaan lapsen osallisuutta. Hartin mallissa lapsen osallisuutta tarkastellaan enemmän aikuisen vallankäytön näkökulmasta ja siitä, kuinka kasvattajan osuus näkyy suhteessa lapsen osallisuuteen. Hartin porrasmalli jakautuu kahdeksaan eri tasoon, joista kolmella alimmalla tasolla lapsella ei nähdä olevan varsinaista osallisuutta toimintaan. Alimmalla tasolla (*manipulation*) kyseessä on aikuisten toiminta, jossa lasten ajattelua ja sanomista ohjataan aikuisen toivomaan suuntaan. Lapsilla ei ole käsitystä toiminnan tavoitteista, vaan lapset toimivat aikuisten ohjeiden mukaisesti. Tällä tasolla aikuiset saattavat ottaa lapsilta ajatuksia ja ideoita toimintaansa, mutta lasten vaikutusta toimintaan ei tunnusteta. (Hart 1992, 9.)

Toisella tasolla (*decoration*) lapset osallistuvat aikuisten järjestämään toimintaan, mutta heillä ei ole mahdollisuutta vaikuttaa toiminnan sisältöön tai tietoa toiminnan

tarkoituspästä. Lasten osallistumisen kautta toiminnalle luodaan tietyllä tavalla tunnelmaa ja esimerkkinä tällaisesta toiminnasta ja osallistumisen tasosta ovat erilaiset tilaisuudet ja juhlat, joissa lapset esiintyvät jopa vasten omaa tahtoaan. Kolmannella tasolla (*tokenism*) lapsia kuullaan muodollisesti. Lapsilta kysytään mielipidettä asioihin, jotka aikuinen on jo etukäteen päättänyt. Tällä tasolla lapsilla on vain vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia valita tai vaikuttaa toimintaan. (Hart 1992, 9-10.)

Neljännelle tasolle kohotessa lasten osallisuuden mahdollisuudet kasvavat. Tällä tasolla (*assigned but informed*) lasta kuullaan aikuisen ehdoilla. Aikuiset päättävät toiminnasta, mutta lapset saavat osallistua toimintaan omilla ehdoillaan. Lapsilla on myös ymmärrys siitä, mistä toiminnassa on kyse. Tasolla viisi (*consulted and informed*) lasten nähdään toimivan konsultteina aikuisten projekteissa. Toiminta on aikuisten suunnittelemaa ja toteuttamaa, mutta lasten kanssa neuvotellaan sisällöstä. Lapsilla on ymmärrys toiminnan eri vaiheista ja tarkoituksesta. Kuudennella tasolla (*adult-initiated, shared decisions with children*) lapset pääsevät osallisiksi päätöksen tekoon. Tällä tasolla toiminnan idea tulee edelleen aikuisilta, mutta lapset ovat mukana sekä suunnittelussa että toteutuksessa. Lapsia kuullaan ja heidän mielipiteensä otetaan huomioon päätöksenteossa. (Hart 1992, 11-12.)

Seitsemännellä tasolla (*child-initiated and directed*) aikuisten rooli on alempia tasoja vähäisempi. Toiminnan idea lähtee lapsista ja lapset vastaavat myös toiminnan toteutuksesta. Tällä tasolla aikuiset ovat saatavilla, mutta eivät ota päävastuuta toiminnasta. Ylimmällä eli kahdeksannella tasolla (*child initiated, shared decisions with adult*) päästään lasten ja aikuisten väliseen dialogiin. Lapset ja aikuiset toimivat yhdessä lasten tuottamien ideoiden toteutuksen eteen. Hart kuvaakin lapsen osallisuuden olevan parhaimmillaan yhteistoiminnallisuutta aikuisten kanssa. (Hart 1992, 14.)

Nigel Thomas (2002) on kritisoinut Hartin tikapuumallia liian lineaarisena. Thomasin (2002, 174-175) mukaan tikapuumallit eivät riittävästi huomioi lapsen osallisuuden moniulotteisuutta, jolloin lapsen osallisuus voi näyttäytyä jollakin osa-alueella heikompana ja toisella osa-alueella vahvempana. Thomas (2002, 1-3) on ollut

kiinnostunut lapsen osallistumisesta lapsen omaan hyvinvointiin liittyvään päätöksentekoon ja lapsen oikeudesta tulla kuulluksi päätöksenteon yhteydessä.

Thomas on tutkinut aihetta haastattelemalla lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia ja sosiaalityöntekijöitä lasten neuvotteluihin osallistumiseen liittyen. Thomasin (2002, 170) mukaan lapset ovat kuvanneet omaa osallistumistaan neuvotteluihin ja päätöksentekoon seuraavilla termeillä: itsevarma (*assertive*), tyytymätön (*dissatisfied*), alistuva (*submissive*), sopiva (*reasonable*) ja välttelevä (*avoidant*). Itsevarmana tilanne koettiin silloin, kun lapsella oli mahdollisuus sanoa mitä halusi ja lapsen tuottamat asiat huomioitiin myös päätöksenteossa. Tyytymättömiä lapset olivat tilanteissa, joissa lasten ei annettu puhua niin paljon, kuin he olisivat halunneet. Alistuvat lapset ajattelivat aikuisten tietävän paremmin, kun taas osallistumisen sopivana kokevat lapset olivat saaneet esittää oman mielipiteensä ja kuulla aikuisen mielipiteen, mutta he ajattelivat kuitenkin, että aikuiset voivat myös päättää asioista kuulematta lapsia. Välttelevät lapset kokivat päätöksenteon aikuisten kanssa vaikeana ja ajattelivat, ettei asioilla ole niin väliä heille. (Thomas 2002, 170.)

Thomas (2002) on tutkimuksensa perusteella erottanut neljä erilaista tapaa, joilla työntekijät lähestyvät lasten mahdollisuutta osallistumiseen ja osallisuuteen. Tavat ovat kliininen (*clinical*), byrokraattinen (*bureaucratic*), arvosidonnainen (*value-based*) ja kyyninen (*cynical*). Kliinisessä lähestymistavassa lapsen osallistumista arvioidaan emotionaalisten kykyjen ja lapsen haavoittuvuuden näkökulmasta. Osallistumisen nähdään olevan riski lapsen hyvinvoinnille, jonka vuoksi lapsi jää syrjään keskustelusta ja päätöksenteosta. Lapsen ei ajatella ymmärtävän käsiteltävää asiaa riittävän hyvin. Toisaalta kliininen näkökulma voi johtaa myös siihen, että lapsi huomioidaan ja otetaan mukaan jopa liioitellun sensitiivisesti. (Thomas 2002, 171.)

Byrokraattisen näkökulman omaava työntekijä ajattelee, että lapsen osallistumisen muodolliset vaatimukset täytetään. Organisaatio voi asettaa tiettyjä rajoitteita, jotka joko mahdollistavat lasten osallistumisen tai rajaavat osallistumisen mahdollisuuden pois. Arvosidonnaisessa näkökulmassa lasten osallisuutta pidetään lapsen oikeutena, joka johtaa parempiin käytäntöihin ja lopputuloksiin. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen

ja tukeminen näyttäytyy arvosidonnaisen näkökulman omaksuneilla työntekijöillä heidän pääasiallisena tehtävänä. Kyynisen näkökulman mukaan lapsilla nähdään olevan liikaa valtaa ilman vastuuta, eikä lapsille haluta enää antaa yhtään lisää mahdollisuuksia vaikuttaa. Lasten ei nähdä itse tietävän mikä heille on hyväksi, vaan lasten osallisuus nähdään vaarana ja mahdollisuutena manipuloida aikuisia. (Thomas 2002, 171.)

Thomas (2002) on oman tutkimuksensa perusteella luonut mallin osallisuuden ulottuvuuksista, jota hän kuvaa tikapuiden sijaan kiipeilyseinänä. Kiipeilyseinällä on erilaisia osallisuuden ulottuvuuksia, joita voidaan kuvata tiilinä tai pylvinä. Thomasin (2002, 175-176) mukaan osallisuuden ulottuvuudet ovat:

- mahdollisuus valita
- mahdollisuus saada tietoa
- mahdollisuus vaikuttaa prosessiin
- mahdollisuus ilmaista itseään
- mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen
- mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin

Osallisuus rakentuu ensiksikin siitä, että lapsella on mahdollisuus valita, osallistuuko hän toimintaan, kuten itseään koskevan asian käsittelyyn. Myös osallistumatta jättäminen nähdään yhtenä osallisuuden muotona silloin, kun se on lapsen oma valinta. Lapsella on mahdollisuus saada tietoa häntä itseään koskevasta asiasta sekä omasta roolistaan asiaan ja sen käsittelyyn liittyen. Tähän liittyy myös lapsen oikeuksien selvittäminen lapselle itselleen. Lapsella on mahdollisuus aidosti vaikuttaa prosessiin, jossa hän on osallisena. Tähän liittyy esimerkiksi se, että lapsen kanssa tulee käydä läpi mitä asioita palaverissa käsitellään ja mitä lapselta itseltään odotetaan osallistumiseen liittyen. Lapsen tulee saada riittävästi tietoa, jotta osallistuminen ja asioihin aidosti vaikuttaminen ovat mahdollisia. Lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään, kuten tuoda julki omia ajatuksiaan ja mielipiteitään. Lapselle tulee antaa tähän riittävästi aikaa ja tilaa, jotta osallisuus voi toteutua. Lapsella on mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen, apuna voi olla lapsen vanhempi tai muu lapselle läheinen henkilö.

Lapsen mahdollisuus itsenäisten päätösten tekemiseen häntä koskevissa asioissa on osallisuuden vaikuttavin ulottuvuus. (Thomas 2002, 175-176.)

Thomas (2002, 176) esittää esimerkin siitä, kuinka lapsen osallisuus rakentuu eri ulottuvuuksien kautta. Esimerkin lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään ja hän myös saa tukea itsensä ilmaisemiseen. Tästä huolimatta hän ei ole saanut riittävästi tietoa, eikä hänellä taten ole mahdollisuutta vaikuttaa prosessiin. Orasen (2008, 11) mukaan Thomasin malli tekee hyvin näkyväksi sen, että lapset ja heidän tilanteensa ovat yksilöllisiä, eivätkä kaikki mallit sovi suoraan kaikille ja jokaiseen tilanteeseen.

Thomasin (2002) mukaan aktiivisesti keskusteluun osallistuvan lapsen nähdään saavuttavan enemmän osallisuuden ulottuvuuksia kuin lapsen, joka ei osallistu itseään koskevaan keskusteluun. Lapselle tulee antaa mahdollisuus oikeasti osallistua keskusteluun eikä vain kysyä lapsen mielipidettä päätöksenteon yhteydessä. Lasta kohdatessa on huomioitava lapsen etu sekä kuunneltava hänen toiveitaan ja otettava toiveet myös huomioon. Lapsen oma kokemus osallisuuden toteutumisesta on tärkeää, sillä ilman sitä ei osallisuuden toteutumisesta voida puhua. Lapsen täytyy kokea, että hän on saanut kertoa hänelle tärkeitä asioita ja ne on kuultu sekä otettu huomioon päätöksenteossa. (Thomas 2002, 174-177.)

3.4 LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA

Lastensuojelussa työntekijöillä on sekä moraalinen että lakisääteinen velvollisuus toimia tilanteissa lapsen edun mukaisesti. Lapsen osallisuudessa lastensuojelussa on kyse siitä, että miten lapsi on mukana työskentelyssä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. (Hotari ym. 2014, 149.) Lapsen osallisuutta lastensuojelussa voidaan käsitellä prosessi- ja kohtaamisosallisuuden kautta sekä lapsen oman kokemuksen kautta.

Lastensuojelun työskentelyssä lapsen huomioiminen yksilönä on tärkeää lapsen osallisuuden rakentamisessa. Lapsen osallisuudesta puhuminen sekä lapsen että myös

vanhempien tai muiden lapsen arjesta vastaavien aikuisten kanssa nostavat lapsen esille ja kiinnittää huomion työskentelyn pääasiaan: lapsen etuun ja hyvinvointiin sekä lapsen edun mukaisten ratkaisujen tekemiseen. Osallisuuden nähdään rakentuvan sekä osana yksittäisiä kohtaamisia, että asiakasprosessin osien kokonaisuutena. Yhdessä näistä muodostuu jokaiselle lapselle omanlainen osallisuutensa. (Muukkonen 2014, 166-167.)

Muukkonen (2014) mukaan lapsen osallisuus lastensuojelussa rakentuu eri elementeistä käsin. Prosessi- ja kohtaamisosallisuus rakentuvat elementeistä, joita ovat (1) lapsi puheen aiheena, (2) lapsen näkeminen, (3) lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen, (4) lapsen osallisuus tietoon, (5) kohtaaminen lapsen kanssa tapaamisessa, (6) lapsi kohtaamisen keskiössä tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana sekä (7) lapsen rooli arvioijana. Lapselle ja perheelle valitaan näistä elementeistä sopivia osallisuuselementtejä, jotta lapsen osallisuudesta voidaan rakentaa lapsierityistä. Lapsierityisellä osallisuudella tarkoitetaan sitä, että osallisuuden rakennuselementit vaihtelevat kulloisenkin lapsen tarpeiden mukaisesti, sillä osallisuus on erilaista jokaisella lapsella. Lapsen huomioiminen yksilönä on tärkeää osallisuuden rakentamisessa. (Muukkonen 2014, 167.)

Asiakasprosessissa sosiaalityöntekijä koordinoi erilaisia tapaamisia, neuvotteluja ja päätöksentekoa sekä huolehtii lapsen osallisuuden toteutumisesta. Työskentely koostuu usein prosesseista, jotka rytmittyvät suunnitelmien ja niiden arviointien kautta. Prosessien suunnitelmallisuus ja avoin tiedonvälitys tukevat asiakkaan osallisuutta prosessissa. Prosessiosallisuudessa tiedonvälitys ja -muodostus ovat tärkeässä osassa ja osallisuuden voidaan ajatella muovautuvan prosessin eri vaiheiden mukaisesti. Osallisuus tietoon onkin yksi osallisuuden perusedellytyksistä. Prosessiosallisuudessa tärkeänä nähdään tiedonvälitys- ja muodostus. Konkreettisina tekoina ja kohtaamisina määriteltyä osallisuutta kuvataan kohtaamisosallisuutena. Kohtaamisosallisuuden laatua kuvataan parhaiten dialogisuudella: jokaisessa yksittäisessä kohtaamisessa ja tapaamisessa pyritään dialogisuuteen, jotta kohtaamisosallisuus voi toteutua. (Muukkonen 2014, 166-167.)

Muukkosen (2014, 168-169) mukaan prosessi- ja kohtaamisosallisuuden nivelkohtana näyttäytyy suhde tietoon. Prosessiosallisuudessa tieto nähdään välitettävänä elementtinä, kun taas kohtaamisosallisuudessa tieto on käsiteltävä elementti. Prosessiosallisuudella tarkoitetaan lapsen osallisuutta asiakasprosessissaan. Asiakasprosessin ytimessä vaikuttaa tieto: tiedon muodostus ja välitys tapahtuu vastavuoroisesti lapselta ja lapselle sekä myös vanhemmilta ja vanhemmille. Prosessiosallisuus toteutuu tiedon muuttuessa ymmärrykseksi oman asiakkuuden sisällöstä ja suunnasta. Prosessiosallisuuden ydin on tiedon välityksessä, työntekijä toimii tiedon välittäjänä ja tietoon suhtaudutaan välitettävänä asiana, jota ei käsitellä. Suhde lapseen on myös hyvin tieto-orientoitunutta. (Muukkonen 2014, 168-169.)

Kohtaamisosallisuuden lähtökohtana on dialogisuus. Osallisuuden rakentuminen kohtaamisosallisuudeksi tapahtuu lapsen kohtaamisen kautta. Lapsen kohtaaminen mahdollistaa dialogisen, vastavuoroisen kohtaamisen, jonka myötä lapsen ja työntekijän välisen suhteen muodostuminen on mahdollista. Dialogisen kohtaamisen myötä lapsi saa turvaa ja suojaa sekä mahdollisuuden voimaantumiseen. Dialoginen kohtaaminen voi auttaa lasta myös oman minuuden kuvan muodostumisessa. Lapsen kohtaamisosallisuus on tärkeää, vaikka tapaamisilla ei saavutettaisi prosessin kannalta hyödyllisen tiedon saavuttamista. Toivotun tietohyödyn kautta lapsi on osallinen tietoon, tiedon tuottamiseen ja käsittelyyn sekä tiedon arviointiin. (Muukkonen 2014, 169.)

Lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden hoidossa voidaan tarkastella lapsen kokemuksena. Tällöin puhutaan lapsen subjektiivisesta kokemuksesta omien toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien toteutumiseen lastensuojeluprosessissa. Osallisuuden kokemus syntyy osana vuorovaikutusta. Osallisuuden syntymiselle voidaan luoda tiettyjä edellytyksiä, mutta sitä ei kuitenkaan voida synnyttää väkisin. Lapsen kokemus on aina hänen oma kokemuksensa ja joskus kokemus osallisuudesta voi syntyä ilman näkyvää osallistumista. Toisaalta kokemus voi jäädä myös syntymättä, vaikka aikuiset työskentelisivät osallistumisen eteen. Syntynyttä osallisuuden kokemusta ei myöskään voida kieltää. Pienten lasten kohdalla aikuisilla on suuri rooli osallisuuden edellytysten luojina. Etenkin pienten lasten kohdalla on tärkeää, että lapselle annetaan tilaa ja hänellä

on mahdollisuus olla turvallisesti läsnä häntä koskevissa asioissa. (Hotari ym. 2014, 150-151.)

Lapsen osallisuuden vaikuttamismahdollisuudet tulee ottaa huomioon lastensuojelun työskentelyssä, sillä tämä on myös lastensuojelun lapsikeskeisen ja -lähtöisen työskentelyn edellytys. Lastensuojelua ei voida toteuttaa ilman henkilökohtaista kontaktia asiakkaana olevaan lapseen. Lapsen osallisuus sekä muiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen tulee varmistaa tapaamalla lasta henkilökohtaisesti lapsen iästä riippumatta. Lastensuojelulaki asettaa lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle myös velvoitteen säännöllisesti toteutuviin lapsen kahdenkeskisiin tapaamisiin koko lastensuojelun asiakkuuden ajan. Tapaaminen on järjestettävä riittävän usein ja aina, kun lapsi itse sitä vaatii. Tapaamistiheys määritellään lapsen asiakassuunnitelmassa. Lapsen tapaaminen on välttämätöntä, jotta lapsen kokemukset ja mielipiteet välittyvät suoraan työntekijälle ilman välikäsiä tai välissä olevaa muiden aikuisten tulkintaa. Lapsen kertomille mielipiteille ja kokemuksille pitää lähtökohtaisesti antaa vahvempi painoarvo kuin vastaavalle aikuisen kertomalle asialle, etenkin silloin kun lapsen etu ja intressi ovat ristiriidassa aikuisen edun kanssa. Tähän vaikuttaa lapsen heikompi asema ja oikeus erityiseen suojeluun. (Araneva 2016, 184-185.)

Lapsi on aina asianosaisena omassa lastensuojeluasiassaan, iästään riippumatta. Lastensuojelussa lapsen osallisuuden toteutumisen tavoitteena tulisi olla lapsen ja työntekijän välinen luonteva ja jatkuva vuorovaikutussuhde, eikä pelkästään lain velvoittamien tapaamisten ja kuulemisten hoitaminen. Tarkoituksena tulisi olla lapsen sitouttaminen ja mukaan ottaminen työskentelyyn heti asiakkuuden alusta alkaen. Luontevan vuorovaikutussuhteen muodostamiseen lastensuojelussa vaikuttaa kuitenkin työntekijöiden vaihtuvuus, jolloin suhteen muodostaminen aina uuden työntekijän kanssa käy raskaaksi myös lapselle. Vaihtuvuus vaikuttaa siihen, ettei luottamuksellista suhdetta välttämättä pääse syntymään ja tämä voi osaltaan vaikuttaa myös lapsen osallisuuden toteutumiseen. (Araneva 2016, 186.)

Ensi ja turvakotien liiton toteuttama Mitä mieltä? Mitä mieltä! (Oranen 2008) hanke on toteutettu Sosiaali- ja terveystieteiden Lastensuojelun kehittämisohjelman toimeksiannosta. Hankkeen teoreettisena viitekehyksenä on osallisuus. Hankkeen raportissa Oranen (2008, 9-11) kuvaa osallisuuden ulottuvuuksia usein käytettyjen porras- ja tikapuumallien kautta, joissa osallisuus kasvaa ylöspäin kiivetessä. Lisäksi osallisuutta voidaan pohtia yksilön oman kokemuksen kautta. Kokemukseen voivat vaikuttaa työntekijöiden asenteet, joilla on merkitystä lasten osallisuuteen ja osallistumiseen.

Kyseessä on ollut pilottihanke lasten osallisuuden tutkimisessa osana lastensuojelun kehittämistä, eikä aikaisempaa tutkimusta aiheesta ole Suomessa tehty. Hankkeella on ollut kaksi päätavoitetta, joista ensimmäinen liittyi osallisuuden keinojen ja välineiden tarkasteluun. Hankkeen tarkoituksena on ollut selvittää miten asiakkaina olevien lasten ja nuorten osallisuutta voidaan vahvistaa osana työn ja palveluiden kehittämistä. Toisena tavoitteena oli selvittää mitä lapset ja nuoret ajattelevat tällä hetkellä käytössä olevista lastensuojelun käytännöistä. (Oranen 2008, 17.)

Oranen (2008) raportoinnissa hankkeessa aineiston keruumenetelmänä käytettiin fokusryhmäkeskusteluja. Tutkimuksen kohderyhmänä olivat lapset ja nuoret, joilla oli jo aikaisempaa kokemusta lastensuojelusta ja sen käytännöistä. Aineistoa kerättiin viidestä ryhmästä, joista neljä on ollut jo aikaisemmin kokoontuneita ryhmiä ja yksi jälkihuoltonuorten ryhmä, joka perustettiin hanketta varten. Aineistoa on kerätty jo aikaisemmin kokoontuneista vertaisryhmistä lastensuojelun sensitiivisen luonteen ja keskustelujen henkilökohtaisen sisällön vuoksi. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että lasten ja nuorten kanssa voidaan keskustella lastensuojelusta yleisellä tasolla. Lapset ja nuoret kokevat lapsen oman näkökulman kuulemisen äärimmäisen tärkeänä asiana, joka ei aina käytännössä toteudu. Lapset jakavat kokemuksiaan ja ajatuksiaan, mikäli tilanteessa on kiinnostunut kuuntelija sekä sopiva aika ja paikka. Hankkeen tuottamien tulosten myötä näkyväksi tuli se, mikä lastensuojelun käytäntöjen kehittämisessä on oleellista ja merkityksellistä. (Oranen 2008, 21, 56.)

4 AINEISTO JA MENETELMÄT

4.1 ASIAKIRJAT AINEISTONA

Laadullisessa tutkimuksessa valmiiden aineistojen käyttäminen on yksi keino empiiristä tutkimusta tehdessä. Valmiita aineistoja käytettäessä on oleellista miettiä, miten aineiston avulla pystytään vastaamaan asetettuun tutkimuskysymykseen ja tuottaako valmis aineisto riittävästi tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Valmiin aineiston käyttämisen etuna on sen saatavuuden helppous esimerkiksi haastattelu tai havainnointitutkimukseen verrattuna. (Eskola & Suoranta 2008, 117-118.) Maisteritutkielmassani käytän valmista asiakirja-aineistoa, johon liittyen olen perehtynyt asiakirjojen aineistona käyttämiseen sekä sosiaalityön dokumentointiin.

Sosiaalityössä dokumentoinnilla on monia eri merkityksiä. Asiakirjat näyttäytyvät osana asiakkaan tukemista, eri osapuolten oikeusturvana ja ammatillisena tiedontuotantona. Lisäksi kirjoittamisen prosessin kautta työntekijä voi koordinoida omaa työtään ja arvioida sen vaikuttavuutta. Sosiaalityössä asiakkaan tukeminen on työskentelyn keskiössä. Työtä dokumentoitaessa on hyvä pitää mielessä asiakirjojen merkitys asiakkaalle. Asiakirjat voivat auttaa asiakasta näkemään oman tilanteensa uudella tavalla, jonka lisäksi niillä voi olla merkitystä asiakkaalle myönnettäviin palveluihin. Sosiaalityön asiakirjoilla on myös oikeudellinen merkitys sekä asiakkaan että viranomaisen oikeusturvan kannalta. Hyvin dokumentoitu työ ja asiakirjat osoittavat päätösten perustelut ja toimivat myös todisteina mahdollisissa oikeusprosesseissa. Hyvin tehdyllä dokumentoinnilla on suuri merkitys siinä vaiheessa, kun työntekijä vaihtuu ja uuden työntekijän tulisi päästä asiakkaan tilanteesta selville aiempien dokumenttien perusteella. (Lehmuskoski 2017, 417-419.)

Ritva Poikelan (2010) väitöskirja, *Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa* tarkastelee asiakassuunnitelmaa moniammatillisen työn välineenä ja käytäntönä sosiaali- ja terveysalan kontekstissa. Tutkimuksessa auttamisen vaikeus on kohdennettu asiakassuunnitelmaan, sillä asiakassuunnitelmaa pidetään asiakastyön keskeisenä osana, jonka avulla luodaan auttamistyön strategia. (Poikela 2010, 3.)

Tutkimuksen aineisto koostuu asiakasdokumenttien lisäksi kuva- ja ääninauhoitetuista asiakastapaamisista, neuvotteluista sekä asiakkaiden ja työntekijöiden haastatteluista. Tutkimusaineisto koostuu kolmesta lapsiperheasiakkaasta, joiden kautta kuvataan 1990-luvun lopulla ja vuosituhannen vaihteessa käytössä olleita asiakastyön menetelmiä. Poikelan tarkoituksena on kuvata asiakassuunnitelman rakentumista niin sanotusti alhaalta ylöspäin ja selvittää kuinka asiakassuunnitelma rakentuu ja kuinka asiakaslähtöistä suunnitelman laatiminen on. (Poikela 2010, 69-70, 207-208.)

Tehdyn työn dokumentoinnista ja erilaisista asiakkaan asiakirjoista muodostuu merkittävä osa suomalaista palvelujärjestelmää ja asiantuntijatyötä. Sosiaalityössä asiakkaan tietoja dokumentoidaan ja siirretään eteenpäin asiakirjojen muodossa. Sosiaalityössä dokumentointia ohjaavat erilaiset asiakastietojärjestelmät sekä yhteisössä vallitsevat kirjaamisen tavat. Myös lainsäädäntö ja sosiaalityön eettiset periaatteet ohjaavat dokumentointia. Sosiaalityön dokumentoinnin tulee olla lainmukaisesti toteutettua ja hallinnollisia tarpeita palvelevaa. Tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että sosiaalityöntekijät keskittyvät enemmän siihen mitä he kirjoittavat, kuin siihen miten he kirjoittavat. Sosiaalityön asiakirjat koostuvat moninaisista merkityksistä, jotka on muunnettu kirjalliseen muotoon. Asiakkaan tilanteesta laadittu asiakirja on kuitenkin sosiaalityöntekijän tulkintaa, jota usein tulkitaan myös uudestaan erilaisissa tilanteissa. (Vierula 2012, 149-151.)

Aino Kääriäisen (2003) väitöskirjan Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina – dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka tarkoituksena on selvittää dokumentoinnin merkitystä lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksessa ja ammattikäytännöissä. Tutkimuksessaan Kääriäinen on kiinnostunut siitä, miten asiakirjoja kirjoitetaan, mitä niihin kirjoitetaan ja miksi asiakirjoja kirjoitetaan juuri niin, kuin ne on kirjoitettu. Väitöskirjatutkimuksen aineistona on kahdenkymmenen huostaanotetun lapsen asiakasmuistiinpanoja sekä huostaanottopäätöksiä. Asiakirjatekstit ovat vuosien 1989-2000 väliseltä ajalta. Oman tutkimukseni kannalta mielenkiintoista on se, että Kääriäinen (2003, 63) toteaa huomanneensa, että asiakirjoissa esiintyy lasten puhetta ja lasten puhe näyttäytyy samalla tavalla näkyvänä kuin esimerkiksi heidän vanhempien puhe. Aikaisemmissa tutkimuksissa lasten puhe ja

rooli ei Kääriäisen mukaan ole ollut samalla tavalla havaittavissa, vaan lapset ovat näkyvillä enemmänkin muiden yhteistyötahojen tulkitsemina.

Lastensuojelussa dokumentoinnissa asiakirjojen huolellinen laatiminen on tärkeää, sillä asiaan osallisten oikeusturvan merkitys on suuri, etenkin vastentahtoisia toimia perustellessa. Lastensuojelussa laadittujen asiakirjojen perusteella voidaan arvioida tarvittavia lastensuojelun palveluja ja tukitoimia sekä perustella esimerkiksi lapsen huostaanottoa. Lisäksi asiakirjojen avulla suunnitellaan lapsen hoitoa ja huolenpitoa sekä sen toteutusta ja seuranta. Hyvin laaditut asiakirjat ovat riittäviä, asianmukaisia ja virheettömiä, jollaisina ne voivat myös edistää viranomaisen ja perheen välisen luottamuksellisen suhteen syntymistä. (Räty 2010, 249.) Kääriäisen (2006) mukaan lastensuojelun asiakirjat eivät koskaan paljasta kaikkea, vaan tuovat esille katkelmia asiakkaan elämästä. Katkelmat koostuvat kohtaamisista ja tapahtumista, joita työntekijä on pitänyt merkityksellisinä työn tekemisen kannalta. Toisin sanoen lastensuojelun asiakirjat kertovat tehdystä työstä. Asiakirjan sisältö määrittää asiakirjan tehtävää, asiakastyön muistiinpanojen dokumentoinnin tyyli on vapaampi kuin esimerkiksi lastensuojelupäätöksen perusteluteksti. (Kääriäinen 2006, 48-49)

Lastensuojelun työskentelyssä tieto on keskeisessä asemassa, sillä työskentelyssä ja sen tavoitteiden asettelussa tarvitaan monipuolista tietoa lapsen tilanteesta. Lasten kanssa työskenneltäessä on tärkeää, että tietoa lapsesta ja hänen arjestaan saadaan sekä lapselta itseltään että lapselle tärkeiltä ihmisiltä. Lapsen itse tuottama tieto on erityisen tärkeää, sillä lapsen näkemykset asioista kertovat lapsen kokemuksista. Dokumentoidessa lapsen kertomaa tai lapsesta tehtyjä havaintoja, on kiinnitettävä huomiota siihen, että lapsi ja hänen tuottamat merkityksensä tulevat oikein ymmärretyiksi ja tulkituiksi. (Hurtig 2006, 172-173, 181.)

4.2 TUTKIMUSASETELMA

Maisteritutkielmani on laadullinen tutkimus. Laadulliselle eli kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillistä on hypoteesittomuus. Hypoteesittomuudella tarkoitetaan sitä,

että tutkija ei luo ennakko-oletuksia tutkittavasta ilmiöstä, tutkimuksen kohteesta tai tutkimustuloksista, myös tutkimuskysymys voi muovautua ja tarkentua tutkimuksen edetessä. Tutkija voi kuitenkin olla tietoinen erilaisista oletuksista tutkittavaan ilmiöön liittyen. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tavoittamaan tutkittavien näkökulma tai ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä yleistettävyyteen, vaan keskitytään pienempään määrään tapauksia, joita analysoidaan mahdollisimman tarkasti ja aineistosta kerrotaan kaikki se, millä tutkimuskysymykseen pyritään vastaamaan. Laadullisen tutkimuksen aineisto on pelkistetyimmillään tekstiä, joka on syntynyt joko tutkijasta riippuen tai tutkijasta riippumatta. (Eskola & Suoranta 2008, 14-20.)

Tutkimukseni tavoitteena on tutkia, miten lapsen osallisuus kirjataan näkyväksi lastensuojelun asiakassuunnitelmiin. Kääriäisen (2006, 51) mukaan asiakirjoihin kirjattua, lapsen kautta välittyvää tietoa voidaan jakaa lapsen kohtaamiseen ja omiin puheisiin perustuvaan tietoon, ammattilaisten ja muiden aikuisten välittämään lapsen puheeseen ja tietoon sekä havainnointiin perustuvaan tietoon.

Tutkimuskysymykseni on: **Miten lapsen osallisuus näkyy lastensuojelun sijaishuollon asiakassuunnitelmissa?**

Tutkimuskysymykseni kautta pyrin tuomaan tutkielmassani esille myös sen, kuka lapsen osallisuutta tuo esiin: onko lapsi itse paikalla laatimassa asiakassuunnitelmaa vai puhuuko tilanteessa hänen puolestaan joku toinen.

4.3 AINEISTON KUVAUS

Maisteritutkielmani aineisto koostuu kolmestakymmenestä lastensuojelun asiakassuunnitelmasta. Asiakassuunnitelmat on laadittu huostaanotetuille ja sijaishuoltoon sijoitetuille lapsille. Olen saanut aineiston yhdestä pääkaupunkiseudun kunnasta minulle myönnetyn tutkimusluvan perusteella. Aineisto on toimitettu minulle

paperisena ja valmiiksi anonymisoituna. Aineistoon on jätetty näkyville tieto lapsen iästä, sukupuolesta sekä tieto siitä, onko lapsi sijoitettuna perhe- vai laitoshoidon. Myös lapsen etunimi on jätetty näkyville helpottamaan aineiston lukemista.

Aineisto on pyydetty keräämään sattumanvaraisesti viimeisen vuoden aikana päivitetystä asiakassuunnitelmista, kuitenkin niin, että perhehoitoon ja laitoshoidon sijoitettujen lasten asiakassuunnitelmia olisi aineistossa suunnilleen yhtä monta. Lapsen iän mukaiseen jakautumiseen ei aineiston poiminnassa ole pyydetty kiinnittämään huomiota. Aineistona olevista asiakassuunnitelmista 63 % on laadittu 13 – 17-vuotiaille lapsille. Alle 7-vuotiaille lapsille laadittuja asiakassuunnitelmia aineistossa on ainoastaan yksi kappale (TAULUKKO 1).

Lapsen ikä ja sukupuoli	Perhehoito	Laitoshoidon	Yhteensä
Tyttö 0-6v.	1	0	1
Poika 0-6v.	0	0	0
Tyttö 7-12v.	5	1	6
Poika 7-12v.	4	0	4
Tyttö 13-17v.	1	8	9
Poika 13-17v.	4	6	10
Yhteensä	15	15	30

TAULUKKO 1. Asiakassuunnitelmien jakautuminen lapsen iän, sukupuolen ja sijaishuoltomuodon mukaan.

Asiakassuunnitelmien pituudet vaihtelevat 4-10 sivuun. Aineiston kokonaispituus on yhteensä 213 asiakirjasivua. Asiakirjoissa tekstin määrä sivuilla vaihtelee, sillä asiakassuunnitelmissa käytetty asiakirjapohja vaikuttaa siihen, kuinka paljon minkäkin otsikon alle on kunkin lapsen tilanteessa tuotettu tekstiä. Osa kohdista on sellaisia,

joihin on vastattu hyvin lyhyesti muutamalla sanalla tai yhdellä lauseella, mutta silti asiakohdan käsittely on vienyt oman tilansa asiakirjassa.

Maisteritutkielmani aineistona olevat lastensuojelun sijaishuollon asiakassuunnitelmat on laadittu asiakirjapohjalle, jonka otsikot ohjaavat suunnitelman tekemistä. Olen kerännyt aineistosta kaikki asiakassuunnitelmien sisältöä kuvaavat otsikot, jotka ovat maisteritutkielman liitteenä (LIITE1). Liitteessä lihavoituina on otsikot, jotka toistuivat aineiston asiakassuunnitelmassa yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Lapsen / nuoren tiedot sekä suunnitelman laatimisen ajankohta, suunnitelman laatimiseen osallistuneiden tiedot sekä arvioitavan suunnitelman tiedot löytyivät yhtä suunnitelmaa lukuun ottamatta kaikista aineiston asiakassuunnitelmista.

Nykytilanteen kuvaus otsikon alta löytyi jokaisessa suunnitelmassa lapsen lastensuojelu asiakkuuden taustan ja nykytilanteen kuvaus sekä tiedot lapsen vanhemmista. Lapsen terveydentila ja sairaudet oli jätetty yhdessä aineiston asiakassuunnitelmassa kuvaamatta. Lapsen sijoitus otsikon alta löytyi paikka lapsen sijaishuoltopaikan tiedoille yhtä suunnitelmaa lukuun ottamatta kaikista muista. Vanhempien tilanne sekä vanhempien mielipide ja toiveet oli kirjattuna suurimmassa osassa aineiston asiakassuunnitelmista, yhdessä asiakassuunnitelmassa vanhempien tilannetta sekä vanhempien mielipidettä ja toiveita ei ollut ollenkaan kirjattuna. Vanhempien tilanteen kuvaus puuttui kolmesta asiakassuunnitelmasta, mutta näissä asiakassuunnitelmissa vanhempien mielipide ja toiveet oli kirjattuna. Vanhempien mielipide ja toiveet puolestaan puuttui kolmesta asiakassuunnitelmasta, joissa vanhempien tilanteen kuvaus oli kirjattu ylös.

Lapsen ja perheen tarvitsemien palveluiden ja tuen tarpeita asiakassuunnitelmissa kuvailtiin eri otsikoiden alla ja tässä kohtaa käytetyissä jäsentelyissä ja otsikoinnissa oli eniten hajontaa. Lapsen ja perheen vahvuudet ja voimavarat on kuvattu suurimmassa osassa (26/30) aineiston asiakassuunnitelmia. Asetettuja tavoitteita asiakassuunnitelmissa on kirjattu edellisen suunnitelman tavoitteet ja uudet tavoitteet otsikoiden alle. Osassa suunnitelmissa myös uudet tavoitteet on kirjattu edellisen suunnitelman tavoitteisiin, etenkin tilanteissa, joissa jo edellisessä suunnitelmassa

asetetun tavoitteen voimassaoloa on jatkettu. Edellisen suunnitelman tavoitteita ei löytynyt jokaisesta asiakassuunnitelmasta, jolloin suunnitelman laatimisen yhteydessä on asetettu vain uusia tavoitteita. Osittain uusien ja edellisten tavoitteiden otsikointi asiakassuunnitelmissa on päällekkäistä eikä tekstin sisältö välttämättä kuvaa otsikointia.

Lapsen yhteydenpito sijoituksen aikana on kirjattu jokaiseen aineistossa olevaan asiakassuunnitelmaan. Sekä lapsen ja hänen vanhempiansa / huoltajiensa, sisarusten ja muiden läheisten väliset tapaamiset ja yhteydenpito, että sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamiset löytyvät jokaisesta suunnitelmasta. Lisäksi jokaisen asiakassuunnitelman loppuun on kirjattu tiedot sijaishuollon arvioidusta kestosta ja perheen jälleen yhdistymisestä, suunnitelman voimassaolo, suunnitelman tarkistamisen ajankohta, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tiedot, kohta lisätiedoille sekä allekirjoitus ja suunnitelman jakelu.

4.4 AINEISTON ANALYYSI

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysin voidaan nähdä etenevän yleisen analyysirungon mukaisesti, joka ei suoraan ole sidoksissa vain tiettyyn analyysimenetelmään. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa tutkijan tulee päättää mikä aineistossa on kiinnostavaa. Aineiston kiinnostavuuden tulee olla linjassa tutkimuskysymyksen kanssa; tämä on myös yksi laadullisen tutkimuksen kompastuskivi, sillä aineistosta todennäköisesti löytyy paljon kiinnostavaa tietoa, joka ei ole oleellista juuri kyseisessä tutkimuksessa. Päätöksen jälkeen aineistoa käydään läpi useita kertoja ja erotellaan ne asiat, jotka sisältyvät kiinnostuksen kohteeseen ja kerätään nämä asiat yhteen. Kaikki muu jätetään analyysin ulkopuolelle. Seuraavaksi aineistoa luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään, jonka jälkeen valmiista analyysista kirjoitetaan yhteenveto. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 104-105.)

Analysoin maisteritutkielmani aineistoa sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysin keinoin pyritään tutkimaan kielellistä aineistoa, josta analysoidaan tutkittavaan ilmiöön liittyviä rakenteita ja sisältöjä. Sisällönanalyysin avulla pyrin kuvaamaan

tutkimuskysymyksen kannalta relevantin aineiston sisältöä systemaattisesti ja tarkasti. Sisällönanalyysi on analyysimenetelmä, jonka avulla kuvataan analysoitavan materiaalin sisältöä, rakennetta tai molempia. (Seitamaa-Hakkarainen, 2019.) Tutkimukseni analyysissa keskitytään tutkimaan dokumenttien sisältöjä niiden rakenteiden sijaan.

Sisällönanalyysi voidaan jakaa kolmeen eri analysointitapaan: aineistolähtöiseen, teoriaohjaavaan ja teorialähtöiseen sisällönanalyysiin. Käytän aineiston analyysissa teorialähtöistä sisällönanalyysia. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissa aineiston teemoittelua ohjaa aikaisempi teoria tai käsitteet, jolloin analyysin ensimmäisessä vaiheessa muodostettava analyysirunko pohjautuu aikaisemmin esitettyyn teoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127-128.)

Maisteritutkielmani aineiston analyysirunko (TAULUKKO 2) pohjautuu Nigel Thomasin (2002) osallisuuden ulottuvuuksiin, jotka ovat osa tutkielmani teoreettista viitekehystä. Olen laatinut analyysirungon osallisuuden ulottuvuuksista johdettujen, lastensuojelun asiakassuunnitelmista löytyvien teemojen ympärille. Aineistona olevista asiakassuunnitelmista olen rajannut analyysin ulkopuolelle vanhempien tilanteeseen sekä vanhemmille tarjottuihin tukimuotoihin liittyvät kohdat, sillä vanhempien tilanteen kuvaukset eivät tuottaneet mitään lapsen osallisuuteen liittyvää.

Osallisuuden ulottuvuudet (Thomas 2002, 175-176)	Lapsen osallisuus asiakassuunnitelmissa
Mahdollisuus valita	Lapsen osallistuminen suunnitelman laatimiseen
Mahdollisuus saada tietoa	Lapsen tilanteen kuvaus
Mahdollisuus vaikuttaa prosessiin	Lapsen osallistuminen tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin
Mahdollisuus ilmaista itseään	Lapsen omien ajatusten ja mielipiteiden esille tuominen
Mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen	Lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen
Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin	Lapsen mahdollisuus omiin päätöksiin

TAULUKKO 2. Analyysirunko

Aineistoon tutustumisen olen aloittanut lukemalla aineiston ensin kokonaisuudessaan läpi kaksi kertaa. Olen merkinnyt jokaisen asiakassuunnitelman tunnisteella, jossa on lomakkeen numero sekä tieto lapsen luokitellusta iästä, sukupuolesta ja sijaishuoltomuodosta. Seuraavan lukukerran jälkeen olen lisännyt tunnisteeseen kirjaimen A tai B kertomaan siitä, onko lapsi itse ollut paikalla asiakassuunnitelmaa laatimassa. Kirjaimen A olen lisännyt lomakkeisiin, joissa lapsi on ollut paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa ja kirjaimen B lomakkeisiin, joissa lapsi ei ole ollut paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa. Tunniste on kokonaisuudessa seuraavassa muodossa, esimerkki *lomake 10B, tyttö 13 – 17v. perhehoito*. Yhdessä aineistoni asiakassuunnitelmassa ei ollut mainintaa siitä, ketä asiakassuunnitelman laatimiseen on

osallistunut. Tämän asiakassuunnitelman olen merkinnyt A tai B kirjaimen sijaan kirjainkoodilla X.

Tässä vaiheessa olen jakanut asiakassuunnitelmat kahteen osaan sen mukaan, onko lapsi itse ollut paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa. Lapsen osallistuminen asiakassuunnitelman laatimiseen on myös analyysirunkoni ensimmäinen teema, jolloin jaottelun perusteella olen samalla aloittanut aineistoni teemoittelun analyysirungon mukaisiin asiakassuunnitelmissa esiintyviin teemoihin. Teemoittelulla tarkoitetaan aineiston pilkkomista ja ryhmittelyä eri teemojen eli aihepiirien mukaisesti. Teemoittelun tarkoituksena on saada aineistosta selville mitä mistäkin teemasta on kirjoitettu ja millaisia näkemyksiä aineistosta löytyy eri teemoja kuvaamaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105-106.)

Olen saanut aineiston haltuuni paperisena, jonka vuoksi aineiston teemoittelu on tapahtunut manuaalisesti. Olen valinnut jokaiselle analyysirunkoni teemalle värin, jonka jälkeen olen käynyt aineistoa läpi yksi teema kerrallaan. Olen merkannut aineistosta teemaan sopivia kohtia värikoodin mukaisesti. Tekstikohdat, jotka sopivat useampaan teemaan samanaikaisesti olen merkinnyt molemman teeman värikoodilla vieretysten. Paperisen aineiston värikoodaamisen jälkeen olen muuttanut teemoitellun aineiston sähköiseen muotoon kirjoittamalla jokaisen teeman alle tulleet tekstikatkelmat uudestaan word-tiedostoon. Tekstin uudelleen kirjoittamisessa olen kopioinut tekstiä juuri sellaisessa muodossa, kuin se on asiakassuunnitelmaan alun perin kirjattu.

Teemoittelun avulla aineisto on saatu pelkistettyä hallittavaan muotoon, jonka jälkeen olen aloittanut varsinaisten tutkimustulosten johtamisen analyysirungon teemojen mukaisesti. Jokaisen teeman kohdalla olen pohtinut, mitä kyseinen teema kertoo minulle tutkielmani tutkimuskysymyksen kannalta. Olen poiminut eri teemoista sitaatteja, joiden avulla pyrin elävöittämään tuloslukuni tekstiä sekä havainnollistamaan sitä, kuinka lapsen osallisuus tulee ilmi asiakirjatekstissä.

5.4 TUTKIMUSETIIKKA

Maisteritutkielmani tutkimusaineisto koostuu lastensuojelun salassa pidettävistä asiakirjoista, joten tutkimuseettinen pohdinta on tutkimuksessani hyvin tärkeää. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on määrittänyt laadulliselle tutkimukselle tutkimuseettiset periaatteet, joita olen noudattanut maisteritutkielmaani tehdessä. Rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimuksen tekemisessä ovat tärkeitä toimintatapoja ja eettisiä periaatteita. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta.)

Maisteritutkielmassani rehellisyyden periaate näkyy asianmukaisina lähdeviitteinä ja siinä, että olen käsitellyt tutkimusaineistoani sellaisena, kuin se on minulle toimitettu. Aineistoa ei ole muunneltu tutkielmani kannalta otollisemmaksi, vaan myös aineiston puutteet on esitelty aineiston kuvauksen yhteydessä. Aineiston käsittelyssä olen ollut erityisen tarkka ja huolellinen, jotta salassa pidettävät asiakasdokumentit eivät ole päätyneet sivullisen henkilöiden nähtäville. Tulen tuhoamaan tutkimusaineiston kokonaisuudessaan tutkielman tarkastamisen ja hyväksymisen jälkeen. Tutkielmani tekemiselle olen saanut ohjausta maisteritutkielmani ohjaajalta sekä maisteriseminaariryhmästä.

Ihmistieteisiin luettavan tutkimuksen eettiset periaatteet voidaan jakaa kolmeen osaan: Tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingoittamisen välttämiseen sekä yksityisyyteen ja tietosuojaan. (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2019.) Omassa tutkielmassani aineisto muodostuu viranomaisen laatimista asiakirjoista, jolloin tutkimuseettinen pohdinta liittyy yksityisyyden ja tietosuojan pohdintaan, sillä lupaa ja halukkuutta tutkimukseen osallistumisesta ei ole voitu kysyä suoraan itse tutkittavilta.

Maisteritutkielman toteuttamista varten olen hakenut ja saanut tutkimusluvan yhdestä pääkaupunkiseudun kunnasta. Tutkimuslupahakemuksen liitteenä on ollut tutkimussuunnitelmani ja tietoturvaseloste. Tutkimusluvassa ei asetettu ehtoja aineiston saamista ja käsittelyä varten. Tutkimusluvan saatuani olen pyytänyt kolmekymmentä

lastensuojelun asiakassuunnitelmaa, jotka on laadittu huostaanotetuille ja sijaishuoltoon sijoitetuille lapsille viimeisen vuoden aikana.

Aineiston anonymisointi on yksi kvalitatiivisen tutkimuksen eettisistä perusperiaatteista. Keskeisimmät tavat aineiston anonymisoinnille ovat henkilönimien ja muiden erisnimien, kuten asuinalueiden, koulujen tai työpaikkojen poistaminen tai muuttaminen. Lisäksi arkaluonteisia tietoja voidaan harkinnanvaraisesti muuttaa tai poistaa kokonaan. Edelle mainittujen lisäksi myös taustatietojen luokittelu kategorioihin on yksi osa aineiston anonymisointia. (Kuula 2011, 214-215.) Aineisto on toimitettu minulle valmiiksi anonymisoituna. Aineistosta on poistettu kaikki tunnistetiedot lasten etunimiä lukuun ottamatta. Lasten etunimet on jätetty aineistoon sen lukemisen helpottamiseksi. En kuitenkaan tuo tutkielmassani lasten etunimiä esille, vaan käsittelen aineistoa luomieni tunnisteiden mukaisesti.

5 LAPSEN OSALLISUUS ASIAKASSUUNNITELMISSA

5.1 LAPSEN OSALLISTUMINEN SUUNNITELMAN LAATIMISEEN

Osallisuuden rakentuminen lähtee liikkeelle siitä, että lapsella tulisi olla mahdollisuus valita osallistuuko hän itseään koskevan asian käsittelyyn. Myös osallistumatta jättäminen on yksi osallisuuden muoto niissä tapauksissa, kun osallistumatta jättäminen on lapsen oma valinta. (Thomas 2002, 175.) Lapsen osallistuminen asiakassuunnitelman laatimiseen on analyysirunkoni ensimmäinen teema, joka pohjautuu Thomasin (2002, 175) osallisuuden ulottuvuuteen, jossa lapsella tulee olla mahdollisuus valita.

Aineistona olevista asiakassuunnitelmista 19:sta suunnitelman laatimiseen on osallistunut asiakkaana oleva lapsi. Esitän lasten osallistumisen asiakassuunnitelman laatimiseen seuraavissa taulukoissa (TAULUKKO 3 ja TAULUKKO 4), joista näkee osallistumisen jakautumisen lapsen iän, sukupuolen ja sijaishuoltopaikan mukaan. Kuten aikaisemmin (TAULUKKO 1) olen esittänyt, niin aineistossa ei esiinny ryhmästä

poika 0–6 -vuotta yhtään asiakassuunnitelmaa, joten tämä luokka on seuraavassa taulukossa jätetty pois. Lisäksi yhdessä asiakassuunnitelmassa ei ollut merkintää siitä, ketä asiakassuunnitelman laatimiseen on osallistunut, jolloin tämä asiakassuunnitelma on jätetty pois lapsen osallistumista asiakassuunnitelman laatimiseen arvioitaessa. Tämä asiakassuunnitelma on laadittu laitoshoitoon sijoitetulle 13–17-vuotiaalle pojalle.

LAITOSHOITO	Lapsi osallistunut suunnitelman laatimiseen	Lapsi ei ole osallistunut suunnitelman laatimiseen	Yhteensä
tyttö 7–12v.	0	1	1
tyttö 13–17v.	7	0	7
poika 13–17v.	4	1	5
yhteensä	11	2	13

TAULUKKO 3. Laitoshoitoon sijoitettujen lasten osallistuminen asiakassuunnitelman laatimiseen.

Aineistossani tulee esille (TAULUKKO 3), että laitoshoitoon sijoitetuista lapsista 13–17-vuotiaat tytöt ovat aineistoni perusteella olleet aktiivisimpia asiakassuunnitelman laatimiseen osallistujia, heistä kaikki seitsemän ovat olleet mukana asiakassuunnitelman laatimisessa. Laitoshoitoon sijoitettujen 13–17-vuotiaiden tyttöjen asiakassuunnitelmia on aineistossani myös eniten. Aineistoni mukaan myös laitoshoitoon sijoitetut pojat ovat myös osallistuneet asiakassuunnitelman laatimiseen hyvin aktiivisesti, aineistona olevista suunnitelmista vain yksi tähän ryhmään kuuluvista ei osallistunut asiakassuunnitelman laatimiseen.

Perhehoitoon sijoitetuista lapsista (TAULUKKO 4) asiakassuunnitelman laatimiseen osallistuneissa lapsissa on enemmän hajontaa. Kokonaisuudessaan laitoshoitoon sijoitettujen lasten osallistuminen on ollut aktiivisempaa kuin perhehoitoon sijoitettujen lasten. Perhehoitoon sijoitetuista lapsista 13–17-vuotiaat pojat ovat olleet aktiivisimpiä osallistujia, tässä ryhmässä kaikki aineistossani esiintyvät ovat osallistuneet

asiakassuunnitelman laatimiseen. Perhehoitoon sijoitetuista 7–12-vuotiaista lapsista puolet on osallistunut asiakassuunnitelman laatimiseen.

PERHEHOITO	Lapsi osallistunut suunnitelman laatimiseen	Lapsi ei ole osallistunut suunnitelman laatimiseen	Yhteensä
tyttö 0–6v.	0	1	1
tyttö 7–12v.	2	3	5
poika 7–12v.	1	3	4
tyttö 13–17v.	1	1	2
poika 13–17v.	4	0	4
Yhteensä	8	8	16

TAULUKKO 4. Perhehoitoon sijoitettujen lasten osallistuminen asiakassuunnitelman laatimiseen.

Aineistoni asiakassuunnitelmista on kolmannes suunnitelmia, joiden laatimisessa lapsi ei ole ollut mukana. Näistä kahdessa asiakassuunnitelmassa on maininta siitä, ettei lapsi ole osallistunut asiakassuunnitelman laadintaan. Lomakkeessa 25B, tyttö 7–12v laitoshoidon mainitaan, että *...ei tällä kertaa osallistunut neuvotteluun*. Syytä siihen, että lapsi ei osallistunut asiakassuunnitelman laatimiseen, ei kuitenkaan ole erikseen mainittu. Lomakkeessa 10B, tyttö 13–17v perhehoito on kerrottu, että *...ei halunnut nyt osallistua asiakassuunnitelman neuvotteluun*. Tässä kyseessä on lapsen oma valinta olla osallistumatta, jolloin kyseinen lapsi on käyttänyt osallisuuttaan valitsemalla, ettei hän halua osallistua.

Sosiaalityöntekijöiden asennoitumisella lapsen osallisuutta kohtaan on varmasti myös merkitystä siihen, kuinka tärkeänä lapsen osallistuminen ja osallistumisen kautta rakentuva osallisuus nähdään. Thomasin (2002) tutkimuksessaan havaitsemat työntekijöiden erilaiset lähestymistavat vaikuttavat siihen, kuinka merkittävänä lapsen osallistuminen nähdään. Byrokraattisesti suhtautuvat sosiaalityöntekijät voivat pitää tärkeänä sitä, että lapsi on itse paikalla, jolloin lapsella nähdään olevan mahdollisuus

osallistua ja käyttää omaa osallisuuttaan. Tällöin lapsen osallisuuden mahdollisuus on muodollisesti täytetty, vaikka lapsi ei kuitenkaan varsinaisesti osallistuisi keskusteluun ja päätöksentekoon. Tilanteissa, joissa lapsen osallisuus nähdään tärkeänä asiana ja sosiaalityöntekijän lähestymistapa on arvosidonnainen, tulee lapsen osallisuus enemmän näkyväksi myös dokumentoinnin kautta. (Thomas 2002, 171.)

Tilanteissa, joissa lapsi ei ole ollut osallisena asiakassuunnitelman laadinnassa voi kyse olla myös sosiaalityöntekijän päätöksestä, ettei lapsi ole asiakassuunnitelmaan itse osallistunut. Tällöin sosiaalityöntekijän suhtautuminen lapsen osallisuuteen voi olla joko kliinistä, jolloin lapsen voidaan ajatella olevan esimerkiksi liian nuori ja häntä halutaan suojella esillä olevilta asioilta tai kyynistä, jolloin lapsen osallistuminen nähdään vaarallisena lapsen liiallisen vallankäytön välineenä. (Thomas 2002, 171.) Asiakassuunnitelmissa olisi hyvä olla kohta, jossa mainitaan miksi lapsi itse ei ole ollut paikalla suunnitelman laatimisessa. Tällöin lapsen osallistumisen mahdollisuus ja se, onko kyseessä ollut lapsen vai aikuisen tekemä valinta, tulisi enemmän näkyväksi.

5.2 LAPSEN TILANTEEN KUVAUS

Lapsen mahdollisuus saada tietoa on toinen Thomasin (2002, 175) osallisuuden ulottuvuuksista. Analyysirungossani käsittelen lapsen mahdollisuutta saada tietoa asiakassuunnitelmiin kirjatun lapsen tilanteen kuvauksen kautta. Aineistoni asiakassuunnitelmissa lapsen tilanteen kuvauksen yhteydessä kerrotaan lapsen nykytilanteesta sekä huostaanottoon ja sijaishuoltoon sijoittamiseen johtaneista syistä. Lapsen nykytilannetta kuvataan lapsen itsensä kertomana, sijaishuoltopaikan edustajan kertomana tai sosiaalityöntekijän kirjaamana tarinamuotoisena kuvauksena, josta ei tule esille kuka lapsen tilannetta kuvaa ja kuka siitä kertoo.

Aineistossani perhehoitoon sijoitetut 13–17 -vuotiaat pojat näyttäytyvät olevan aktiivisimmassa roolissa oman tilanteensa ja kuulumisiensa kertomisen yhteydessä, heistä jokainen on aktiivisesti kertonut omia kuulumisiaan asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä ja sosiaalityöntekijä on kirjannut tämän näkyväksi

asiakassuunnitelmaan. Lapsen kertoman lisäksi nykytilanteesta kertovat myös perhehoitajat. Laitoshoitoon sijoitettujen 13–17-vuotiaiden poikien asiakassuunnitelmissa lapsen tilannetta ja arkea kuvataan tarinamuotoon kirjatun kuvauksen kautta, josta ei tule esille, kuka lapsen arjesta ja tilanteesta puhuu. Näistä yhdessä asiakassuunnitelmassa tilanteen ja arjen kuvaus tulee esille lapsen ja laitoksen työntekijän kertomana.

[Lapsi] kertoo tulevansa hyvin juttuun perhekodissa asuvan sijoitetun nuoren kanssa ja kokee, että arki menee kaikin puolin suht koht hyvin. Koulunkäynti on mennyt [lapsen] mukaan kohtuullisen ok. Perhekodin [työntekijä] kertoo, että koulussa on yleisesti tiukka linja häiriökäytöksen suhteen.

(Lomake 9A, poika 13–17v. perhehoito)

[Lapsi] on aktiivinen poika, joka liikkuu paljon ulkona. Säännöllistä harrastusta [lapsella] ei ole.

(Lomake 19A, poika 13–17v. laitoshito)

Aineistoni 13–17-vuotiaiden tyttöjen asiakassuunnitelmissa on nähtävissä sekä lapsen itsensä kertomaa kuvausta, sijaishuoltopaikan kertomaa kuvausta, että sosiaalityöntekijän tarinamuotoisesti kirjaamaa arjen kuvausta. Kolmessa asiakassuunnitelmassa on keskitytty enemmän lapsen lastensuojeluhistorian kuin nykytilanteen kuvaamiseen. Lastensuojeluhistorian kuvaaminen antaa tietoa syistä ja siitä prosessista, jonka kautta nykytilanteeseen on päädytty, mutta tämä jättää samalla lapsen nykytilanteen menneisyyden varjoon eikä lapsi itse pääse tilanteessa esille.

[Lapsen] mukaan hänelle kuuluu hyvää, kavereiden kanssa menee hyvin ja hän viettää heidän kanssaan aikaa mm. kirjastossa ja puistossa.

(Lomake 5A, tyttö 13–17v. perhehoito)

[Lapsi] vaikuttaa tykkäävän sijaishuoltopaikasta, sen henkilökunnasta sekä muista nuorista. Myös [lapsen] haasteet ovat kolmessa viikossa ehtineet osittain tulla esille.
(Lomake 7A, tyttö 13–17v. laitoshoido)

7–12-vuotiaille lapsille laadituissa asiakassuunnitelmissa, joissa lapsi on itse ollut paikalla suunnitelman laatimisessa, lapsen arjen ja tilanteen kuvaus tulee esille sekä lapsen oman kertoman, että sosiaalityöntekijän kirjaaman tarinamuotoisen kertomuksen kautta. Lasten omat kertomukset ovat kuitenkin pienemmässä roolissa, kuin vanhempien lasten asiakassuunnitelmissa.

[Lapsi] käy [koulun nimi] koulua ja on 6-luokalla. Koulun ohella [lapsi] harrastaa pianon soittoa & teoriaa musiikkiopistossa.
(Lomake 21A, tyttö 7–12v. perhehoito)

Lapsen osallisuus tietoon on yksi osallisuuden elementeistä. Osallistumalla oman asiansa käsittelyyn lapsella on parempi mahdollisuus saada tietoa itseään koskevasta asiasta, kuin lapsella, joka ei ole tilanteessa paikalla. Osallistumisen kautta lapsen tieto ja ymmärrys omasta tilanteestaan kasvavat ja hänen kuvansa omasta elämästään jäsentyy. Tällöin puhutaan osallisuuden tuottamasta tietohyödystä. Lapsen kertomat asiat ja kuvaukset omasta arjestaan ja tilanteestaan tuottavat myös tietoa ja lisäävät lasta hoitavien aikuisten ja viranomaisten tietoa ja ymmärrystä lapsen tilanteeseen liittyen. (Muukkonen 2014, 167, 172.) Omista asioista puhuminen ja tilanteessa mukana olominen lisää lapsen osallisuutta ja mahdollisuutta saada tietoa.

Aineistoni asiakassuunnitelmissa, joissa lapsi ei ole ollut mukana suunnitelman laatimisessa, lapsen tilanteen ja arjen kuvaaminen näyttäytyi joko perhehoitajan, laitoksen työntekijän tai lapselle muun läheisen henkilön kertomana viidessä asiakassuunnitelmassa. Myös sosiaalityöntekijän kertoma kuvaus lapsesta on nähtävillä kahdessa asiakassuunnitelmassa.

Perhehoitajan mukaan [lapsi] on kaikenkaikkiaan tasoittunut henkisesti ja harvoin tulee lukkotilanteita. Perusarki ja siirtymätilanteet sujuu hyvin. [lapsi] sietää jo yllätyksiä päivän kulussa.

(Lomake 26B, poika 7–12v. perhehoito)

Perhehoitaja näkee [lapsen] vahvuuksina omatoimisuuden, kädentaidot, lukemisen taidot ja kehittyneet leikkimisen taidot.

Äiti näkee [lapsen] jääräpäisenä, joka on myös vahvuus.

(Lomake 6B, tyttö 7–12v. perhehoito)

Viidessä asiakassuunnitelmassa lapsesta ja hänen tilanteestaan puhutaan enemmän ulkoapäin, jolloin nähtävissä ei ole sitä, kuka lapsen tilanteesta puhuu. Näissä asiakassuunnitelmissa lapsen osallisuuden näkyminen jää vähäiseksi. Lapsen arjen sujumista kuvaillaan asiakassuunnitelmassa, mutta kirjauksesta ei käy ilmi, kuka lapsen puolesta puhuu ja kenen näkemyksestä on kyse.

Kotiarki sujuu ennallaan. [lapsi] nukkuu hyvin ja maistelee aiempaa rohkeammin uusia makuja. Pokemon-kortit ja legot ovat nyt in.

(Lomake 17B, poika 7–12v. perhehoito)

[Lapsi] on aktiivinen tyttö. Harrastuksena on jo pitkään ollut viulun soittaminen, siitä [lapsi] pitää ja kehittyy siinä hienosti.

(Lomake 30B, tyttö 7–12v. perhehoito)

Yhdessä asiakassuunnitelmassa, jossa lapsi ei ole ollut paikalla suunnitelman laatimisessa, on lapsen omia näkemyksiä nostettu esille. Asiakassuunnitelmassa ei kuitenkaan tule esille se, kuka lapsen mielipiteitä tilanteessa kertoo ja kenelle lapsi on niistä puhunut.

[Lapsi] on perusterve – omien sanojensa mukaan yliterate – lapsi.

[Lapsi] olisi kiinnostunut akrobatian harrastamisesta.

(Lomake 25B, tyttö 7–12v. laitoshoido)

Lapsen tilanteen ja taustan kuvaaminen asiakassuunnitelmissa antavat lapselle tietoa hänen tilanteestaan. Etenkin lastensuojelun asiakkuuden taustan ja huostaanoton syiden kuvaaminen asiakassuunnitelman alussa kertoo lapselle siitä, miten nykyiseen tilanteeseen on päädytty ja mitkä asiat hänen menneisyydessään ovat vaikuttaneet nykyisyyteen. Tämä on tärkeää sen vuoksi, että lapsen on helpompi muodostaa kokonaiskuvaa omasta tilanteestaan. Lapsen saama tieto lisää myös lapsen osallistumisen ja sen kautta osallisuuden toteutumisen mahdollisuutta.

Muukkosen (2014) mukaan tieto lapsen tilanteesta rakentuu monin eri keinoin ja lastensuojelun työskentelyssä lapsi voi olla puheenaiheena olematta paikalla tai olla paikalla olematta kuitenkaan puheenaiheena. Jo lapsesta puhuminen on osa lapsen osallisuutta. Lapsen osallisuus asiakasprosessiin on osa prosessiosallisuutta. Prosessiosallisuudessa merkittävää on tiedon muodostus ja välittyminen lapselle sekä lapselta hänelle tärkeille aikuisille. Mikäli lapsi ei itse osallistu oman asiansa käsittelyyn tulee prosessiosallisuuden toteutuminen varmistaa muulla tavoin. Etukäteen tulee sopia, kuka kuulee ja tuo esille lapsen välittämät viestit ja mielipiteen sekä huolehtii myös siitä, että lapsi saa tiedon neuvottelussa sovituista asioista. (Muukkonen 2014, 168.)

5.3 LAPSEN OSALLISTUMINEN TAVOITTEIDEN ASETTAMISEEN JA ARVIOINTIIN

Lastensuojelun asiakassuunnitelma on suunnitelmallisen sosiaalityön väline, johon kuuluu tavoitteiden asettaminen ja niiden toteutumisen arviointi. Arvioinnilla ja suunnitelman tekemisellä tähdätään työskentelyyn asetettua tavoitetta kohden. (Muukkonen 2008, 48-49.) Olen tarkastellut lapsen osallistumista tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin lapsen mahdollisuutena vaikuttaa häntä itseään koskevaan lastensuojeluprosessiin. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa prosessiin on yksi Thomasin (2002, 175) luomista osallisuuden ulottuvuuksista.

Aineistona olevista asiakassuunnitelmista kymmenessä lapsen oma ääni on nähtävissä tavoitteiden asettamisen ja niiden arvioinnin yhteydessä. Lopuissa kahdessakymmenessä suunnitelmassa tavoitteiden asettelu ja arviointi on kirjattu ylös enemmänkin sosiaalityöntekijän lähtökohdista käsin. Tavoitteissa on määritelty ideaalitulanteita lapsen käyttäytymisen ja arjen sujumisen kannalta, mutta niissä ei ole kirjattu näkyväksi sitä, onko lapsi ollut samaa mieltä tavoitteen asettamisesta ja onko hän valmis sitoutumaan tavoitteen eteen työskentelyyn.

Lasten omat kannanotot tavoitteiden asettamiseen liittyen liittyivät harrastuksiin, yhteydenpidon toteuttamiseen, koulunkäyntiin sekä hoitokontakteihin ja sääntöihin sitoutumiseen.

[Lapsi] ei ole ollut halukas harrastamaan.

(Lomake 1A, tyttö 13–17v. laitoshoido)

Edellä olevassa aineisto-otteessa laitoshoidoon sijoitettu 13–17-vuotias tyttö on tavoitteiden arvioinnin ja asettamisen yhteydessä tuonut esille, ettei hän halua harrastaa. Lapsen esittämästä mielipiteestä huolimatta tavoite säännöllisestä harrastamisesta on jätetty edelleen voimaan ja sosiaalityöntekijä on kirjannut asiakassuunnitelmaan, että *harrastuksen aloittaminen olisi edelleen ... edun mukaista. Harrastusten suhteen ei kuitenkaan ole tarvetta painostaa.* Yhteisestä tavoitteiden asettelusta huolimatta, sosiaalityöntekijän esittämä näkemys tavoitteen tärkeydestä on nähty ensisijaisena ja tavoitteen harrastuksen aloittamisesta on arvioitu olevan edelleen ajankohtainen. Lapsen osallisuus tässä kohtaa on toteutunut vain osittain, sillä lapsi ei täysin ole voinut vaikuttaa prosessiin harrastamiseen liittyvän tavoitteen asettamisessa, hänen mielipiteensä on kuitenkin huomioitu ja tämä näkyy sosiaalityöntekijän kirjauksena siitä, ettei harrastamiseen painostamiseen ole tarvetta.

[Lapsi] on tavannut isäänsä ja sisaruksiaan sen verran, mitä hän itse haluaa.

(Lomake 28A, poika 13–17v. perhehoito)

Aineisto-otteessa perhehoitoon sijoitettu 13–17-vuotias poika on kertonut tavanneensa läheisiään oman halunsa mukaisesti. Asiakassuunnitelmaan kirjattuna tavoitteena on läheisten suhteiden ylläpito. Tavoitteen on arvioitu toteutuneen ja tavoitteen voimassaoloa on jatkettu asiakassuunnitelmassa ja tapaamiset toteutetaan lapsen toiveiden mukaisesti. Tässä tilanteessa lapsen osallisuus näkyy mahdollisuutena vaikuttaa omaan asiakasprosessiin läheisten suhteiden ylläpitämisessä.

[Lapsi] itse kokee, että työskentelystä ei välttämättä ollut mitään hyötyä. Jatkossa arvioidaan [lapsen] tarvetta terapiaan, mikäli [lapsi] on siihen itse myöntyväinen.
(Lomake 16A, poika 7–12v. perhehoito)

Edellä esitetyssä aineisto-otteessa perhehoitoon sijoitettu 7–12-vuotias poika on todennut, ettei hän ole kokenut hyötynensä hänelle järjestetystä työskentelystä. Tavoitteena on ollut lapsen tukeminen huostaanoton ja sijaishuoltopaikassa asumisen käsittelyssä, jota varten lapselle on järjestetty erillistä työskentelyä asiaan liittyen. Tavoitteen on arvioitu edelleen olevan voimassa, mutta tavoitteen asettelussa lapsen oma mahdollisuus vaikuttaa prosessiin on huomioitu siinä, ettei työskentelyä tällä hetkellä jatketa, vaan tilannetta arvioidaan ja lapselle voidaan järjestää asiaan liittyen terapiaa, mikäli lapsi itse on tähän suostuvainen. Asiakassuunnitelmaan tehtyjen kirjausten perusteella sosiaalityöntekijä näkee työskentelyn lapselle hyödyllisenä, mutta lasta ei kuitenkaan painosteta työskentelyyn vaan asiassa edetään lapsen oman kokemuksen ja tarpeen mukaisesti. Tällöin lapsen osallisuus mahdollisuutena vaikuttaa omaa itseään koskevaan prosessiin toteutuu.

[Lapsi] itse kertoo, että hänen pitäisi antaa enemmän aikaa koulutyölle.
(Lomake 18A, poika 13–17v. perhehoito)

Yllä olevassa aineisto-otteessa arvioidaan perhehoitoon sijoitetun 13–17-vuotiaan pojan koulunkäyntiä ja siinä tarvittavaa tukea. Lapsen koulunkäynnin kuvataan sujuvan toisinaan paremmin, kuin aikaisemmin ja lapsi itsekin on sitä mieltä, että

koulunkäyntiin tulisi keskittyä paremmin. Tavoitteen arvioinnista tulee käsitys, että sosiaalityöntekijä ja lapsi ovat samoilla linjoilla koulunkäynnin tukemiseen liittyvän tavoitteen kanssa, jolloin tavoitteen voimassaoloa jatketaan.

Lapsen osallistuminen työskentelyn arviointiin lisää lapsen osallisuutta ja osallisuuden merkityksellisyyttä. Työn vaikuttavuuden arvioinnin tulisi olla mahdollisimman moniäänistä, ei pelkästään sosiaalityöntekijän tekemää asiantuntijatyötä. Lapsen kokemuksellinen näkemys tulee ottaa huomioon tavoitteiden toteutumisen arvioinnissa. (Muukkonen 2014, 173.) Lapsen äänen kuuluminen ja osallisuuden näkyminen tavoitteiden asettamisen ja arvioinnin yhteydessä on aineistoni asiakassuunnitelmissa vähäistä. Suuressa osassa asiakassuunnitelmia lapsin ääni osana tavoitteita jää näkymättömiin tai sen huomiointi ei näy riittävästi dokumentoidussa asiakassuunnitelmassa, jotta lapsella voitaisiin sanoa olevan mahdollisuus vaikuttaa asiakasprosessinsa etenemiseen.

5.4 LAPSEN OMIEN AJATUSTEN JA MIELIPITEIDEN ESILLE TUOMINEN

Lapsen mahdollisuus ilmaista itseään on yksi Thomasin (2002, 175) osallisuuden ulottuvuuksista. Tästä osallisuuden ulottuvuudesta olen johtanut analyysirunkoni neljännen teeman, joka käsittelee lapsen omien ajatusten ja mielipiteiden esille tuomista ja sitä, kuinka lasten ajatuksia ja mielipiteitä on tuotu esille lastensuojelun asiakassuunnitelmissa. Lasten omia ajatuksia ja mielipiteitä on aineistoni asiakassuunnitelmiin kirjattu sekä suoraan tai välillisesti lapsen kertomana. Asiakassuunnitelman laatimiseen osallistuneista lapsista yhdeksän kertoi kuulumisiaan, joita on kirjattu lapsen nykytilannetta kuvaavan otsikon alle.

[Lapsi] kertoo, että koulussa menee ihan hyvin, liikunta on lempiaine, äidinkieli tuntuu vähän tylsältä.

[Lapsi] kertoo, että kavereiden kanssa menee hyvin ja hän viettää kavereiden kanssa vapaa-aikaa lähes päivittäin, tällä hetkellä pääasiassa korista pelaillen. Kavereiden kanssa pelataan myös konsolilla mm. NBA-korispelejä.

(Lomake 3A, poika 13–17v. perhehoito)

[Lapsi] kertoo, että kaikki menee hyvin koulussa. [Lapsi] kertoo nukkuvansa yöt hyvin.

(Lomake 16A, poika 7–12v. perhehoito)

[Lapsi] kertoo, että päätti itse lopettaa päihteidenkäytön ja on myös toiminut päätöksensä mukaan. Hän kertoo jollain tavalla tajunneensa, ettei tietyissä jutuissa ole ns. mitään järkeä, eivätkä ne edistä hänen tilannettaan.

(Lomake 12A, poika 13–17v. laitushoito)

Yllä olevissa aineisto-otteissa lasten kertoma on kirjattu suoraan lapsen nykytilanteen kuvaukseen ja kirjauksesta näkyy, että lapsi on itse ollut paikalla kertomassa omia kuulumisiaan. Osa lasten kertomuksista on lyhyitä, mutta osa lapsista on kertonut kuulumisiaan enemmän. Aineistostani tulee esille, että pojat kertovat omia asioitaan tyttöjä aktiivisemmin ja monipuolisemmin. Maininnat tyttöjen kertomista asioista ovat vähäisempiä, kun taas pojat ovat kertoneet asioistaan enemmän ja poikien kertomia asioita on kirjattu asiakassuunnitelmiin enemmän.

Osassa asiakassuunnitelmissa lapsen omien mielipiteiden ja ajatusten ilmaiseminen näyttää toteutuneen välillisesti. Lapsi ei itse kerro kyseistä asiaa suoraan asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä, vaan hän on tuonut asian esille aikaisemmin ja asiakassuunnitelmaan lapsen ilmaisu kirjataan näkyväksi välillisesti. Alla olevassa aineisto-otteessa laitoksen työntekijä kertoo mitä asiakkaana oleva tyttö on heille kertonut omista asioistaan.

Sen verran [lapsi] on kuitenkin kertonut ajasta ennen huostaanottoa, että tuon kertoman mukaan voidaan päätellä, että on käyttänyt mm. alkoholia paljon enemmän kuin aikuiset ja äitinsä ovat tienneet.

(Lomake 11A, tyttö 13–17v. laitushoito)

Kuulumisten kertomisen ja nykytilanteen kuvauksen lisäksi lapsen omia mielipiteitä ja ajatuksia on kirjattu lasten esittämien toiveina, jotka liittyvät yhteydenpitoon, saatavilla oleviin tukitoimiin ja omaan terveydentilaan liittyen.

[Lapsi] toivoo kotilomia äidin sekä isoäidin luona. [Lapsi] toivoo, että kotilomapaikasta voitaisi sopia aikuisten kesken joustavasti.
(Lomake 13A, poika 13–17v. laitoshoido)

[Lapsen] toiveena on tutkia, onko hänellä astma.
(Lomake 2A, tyttö 13–17v. laitoshoido)

[Lapsi] ja isoäiti toivovat tukihenkilötoiminnan jatkuvan sijaishuollon aikana.
(Lomake 4A, tyttö 13–17v. laitoshoido)

Kahdessa asiakassuunnitelmassa, joiden laatimiseen lapsi itse ei ole osallistunut, on lapsen omia ajatuksia ja mielipiteitä tuotu esille sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan kautta:

[Lapsi] esittelee mummin kanssa askartelemaansa hienoa yksisarvistyynyä. [Lapsi] kertoo toivovansa äidin tapaamisia äidin kotiin ja ettei haittaa vaikka tapaamisilla olisi mukana muita aikuisia, mutta voisi olla äidin kanssa myös kahdestaan.
(Lomake 6B, tyttö 7–12v. perhehoito)

ja edunvalvoja ovat jutelleet [lapsen] kanssa ennen asiakassuunnitelmanneuvottelua siitä, kuinka usein [lapsi] tapaamisia toivoo. [Lapsi] on kertonut haluavansa tapaamisia kuten ennenkin joka toinen kuukausi.
(Lomake 25B, tyttö 7–12v. laitoshoido)

Ensimmäisessä aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä on kirjannut sosiaalityöntekijän ja lapsen kahdenkeskisen tapaamisen sisällön osaksi asiakassuunnitelmaa. Tapaaminen on pidetty hieman ennen asiakassuunnitelmanneuvottelua. Tällä keinoin lapsen omia ajatuksia ja mielipiteitä saadaan esille, vaikka lapsi ei itse ole paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa. Toisessa aineisto-otteessa tulee ilmi, että lapsi on esittänyt toiveitaan edunvalvojalleen, joka tuo lapsen yhteydenpitoa koskevan toiveen esille asiakas-suunnitelmanneuvottelussa. Tässä asiakassuunnitelmassa on myös mainittu, ettei lapsi itse ole osallistunut asiakassuunnitelman laatimiseen.

Lapsen omien ajatusten ja mielipiteiden näkyväksi kirjaaminen on yksi lapsen osallisuuden ja sen näkyväksi tekemisen keino. Tuomalla omia ajatuksiaan ja mielipiteitään esille lapset tuottavat tietoa ja tällä keinoin lisäävät omaa osallisuuttaan. Tieto-osallisuus liittyy sekä prosessi- että kohtaamisosallisuuteen, jolloin lapsen tuottamaa tietoa käsitellään eri tavoin. Prosessiosallisuudessa tietoa käsitellään enemmänkin välitettävänä elementtinä, kun taas kohtaamisosallisuudessa tieto on käsiteltävä elementti. (Muukkonen 2014, 168-169.) Osallisuuden merkitys kasvaa lapsen tullessa kuulluksi ja esittämällä omia näkemyksiään lapsella on parempi mahdollisuus myös vaikuttaa asioihin ja olla mukana häntä itseään koskevassa keskustelussa.

5.5 LAPSEN MAHDOLLISUUS SAADA TUKEA OSALLISTUMISEEN

Lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen on analyysirunkoni viides teema, jonka pohjana on Thomasin (2002, 176) osallisuuden ulottuvuus lapsen mahdollisuudesta saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen. Tutkielmassani olen käsitellyt tätä osallisuuden ulottuvuutta lapsen mahdollisuutena saada tukea omaan osallistumiseensa, joka käytännössä näyttäytyy lapsen mahdollisuutena saada tukea itsensä ilmaisemiseen joko suoraan tai välillisesti asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä.

Lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen näyttäytyy aineistossa rinnakkaisena kertomuksena lapsen tilanteesta niin, että sekä lapsi ja sijaishuoltopaikan edustaja tai lapsen muu läheinen kertovat lapsen asioista rinnakkaisena kertomuksena, jotka vahvistavat toisiaan. Alla olevassa aineisto-otteesta lapsen äiti vahvistaa lapsen kertoman asian. Myös vastaanottokodin näkemys lapsesta ja lapsen mahdollisuudesta koulun suorittamiseen vahvistaa lapsen omaa kertomaa.

[Äiti] vahvistaa [lapsen]kertoman.

Vastaanottokodin näkemyksen mukaan heillä on vaan hyvää sanottavaa [lapsesta].

[Lapsen] kanssa on keskusteltu siitä, että on hieno mahdollisuus päästä suorittamaan koulua ja [lapsen] kannattaa tarttua tähän tilaisuuteen.

(Lomake 12A, poika 13–17v. laitoshoidto)

Lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen näkyy myös siinä, että lapsi ei välttämättä itse kerro asioistaan, vaan tilanteen kuvaus ja toiveet tulevat esiin aikuisen kertoman kautta. Aikuinen, joka lapsen tilanteesta ja / tai toiveista asiakassuunnitelmanneuvottelussa kertoo, on joko sijaishuoltopaikan edustaja, kuten perhehoitaja tai laitoksen työntekijä, tai lapselle muu läheinen henkilö.

Sijaishuoltopaikan mukaan heillä on erittäin suuri huoli [lapsen] rajattomasta ja holtittomasta päihteidenkäytöstä. [Lapsen] oman kertoman mukaan hänellä on tavoite saada pää sekaisin ja paeta todellisuutta päihteisiin.

(Lomake 11A, tyttö 13–17v. laitoshoidto)

[Lapsi] ja isoäiti näkevät huostaanoton ja sijaishuollon tässä tilanteessa [lapsen] etuna. [Lapsi] on motivoitunut työskentelemään tavoitteiden suuntaisesti. [Lapsi] ja isoäiti toivovat tukihenkilötoiminnan jatkuvan sijaishuollon aikana.

(Lomake 4A, tyttö 13–17v. laitoshoidto)

Aineiston perusteella lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen näyttäytyy vaihtelevana ja vähäisenä. Aineistona olevista asiakassuunnitelmista kymmenestä pystyy tulkitsemaan, että lapsi on saanut tukea osallisuuteensa. Lapset ovat yksilöinä erilaisia ja jollekin lapselle riittää, että hän saa riittävät tiedot asiasta ja pystyy näin ollen muodostamaan oman mielipiteensä ja tuomaan sen esille, kun toiset lapset tarvitsevat enemmän tukea osallistumiseensa ja sitä kautta osallisuuden muodostumiseen. (Thomas 2002, 177.)

5.6 LAPSEN MAHDOLLISUUS OMIIN PÄÄTÖKSIIN

Lapsen mahdollisuus omiin päätöksiin on kuudes analyysirunkoni teemoista. Thomasin (2002, 176) mukaan lapsen mahdollisuus itsenäisten päätösten tekemiseen häntä koskevissa asioissa on osallisuuden vaikuttavin ulottuvuus. Aineistonani toimivissa asiakassuunnitelmissa lapsen mahdollisuus omiin päätöksiin on nähtävillä harvoissa asiakassuunnitelmissa. Kuudessa asiakassuunnitelmassa on tulkittavissa kohtia, joissa lapsen oma mielipide on vaikuttanut asian ratkaisuun siinä määrin, että lapsella on ollut tosiasiallisesti mahdollisuus päättää asiasta itse.

Kaikissa kuudessa kohdassa kyse on lasten ja vanhempien tai muiden läheisten henkilöiden välisen yhteydenpidon toteuttamisesta:

[Lapsi] ei halua mennä kesällä mökkeilemään muun perheen kanssa. Tällöin [lapsi] voi olla sijaishuoltopaikassa. (Lomake 1A, tyttö 13–17v. laitoshoido)

[Lapsen] toiveesta tapaamisia on silloin tällöin, niille ei sovita tarkkaa rytmiä. (Lomake 21A, tyttö 7–12v. perhehoito)

Lasten toiveita tapaamisten järjestämisen suhteen kunnioitettiin, eikä asiakassuunnitelmissa ollut kirjattuna eriäviä mielipiteitä lasten esittämiä toiveita ja valintoja kohtaan. Thomasin (2002, 178-179) mukaan lasten ja aikuisten toiveiden ja

mielipiteiden yhteen sovittaminen ei ole aina helposti ratkaistavissa. Tällöin sosiaalityöntekijän tulee ratkaista asia sen mukaan, mikä on lapsen edun mukaista.

Lapset toivovat, ettei kesäloman aikana ole tapaamisia.

(Lomake 3A, poika 13–17v. perhehoito ja Lomake 5A, tyttö 13–17v. perhehoito)

Yllä olevan aineisto-otteen mukaisen lasten toiveen toteuttaminen siitä, ettei tapaamisia järjestetä kesäloman aikana, ilmeni asiakassuunnitelmaan kirjatusta tapaamisrytmistä. Tapaamisrytmiin ei ollut kirjattu yhtään tapaamista kesäloman ajalle.

Lastensuojelussa lapsen vastuusosiaalityöntekijällä on velvollisuus valvoa lapsen edun toteutumista sekä huolehtia siitä, että lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen toteutuvat. (Räty 2010, 60.) Lastensuojelulain (2007) 54§:n mukaan lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan sekä muita läheisiä henkilöitään sekä pitää heihin myös muuten yhteyttä. Kyse on lapsen oikeudesta, jolloin sosiaalityöntekijän on otettava lapsen mielipide huomioon yhteydenpidon sopimiseen liittyen. Aineistona olevissa asiakassuunnitelmissa lapsen mielipide on huomioitu yhteydenpidosta sovittaessa, pohdin kuitenkin, onko kyseessä suoraan lapsen päätös vai sosiaalityöntekijän päätös, joka on tehty lapsen mielipiteen perusteella. Lapsen mahdollisuudet omiin päätöksiin asioissa, jotka ovat lastensuojelulain alaisia, ovat hyvin vähäisiä. Lastensuojelulain sijaishuoltoa koskevien yleisten säännösten mukaan lapsella on oikeus itsenäisesti päättää hänelle maksettujen käyttövarojen käytöstä. (Lastensuojelulaki 2007, 55§). Lapsille maksettavista käyttövaroista ei kuitenkaan ollut mainintaa aineistona olevissa asiakassuunnitelmissa.

5.7 OSALLISUUDEN KIIPEILYSEINÄ

Thomas (2002, 176) kuvaa lapsen osallisuuden muodostumista kiipeilyseinän kautta, jossa lapsen osallisuuden ulottuvuudet näyttäytyvät erilaisina kokonaisuuksina. Lapsen osallisuuden näkymistä aineistoni asiakassuunnitelmissa olen kuvannut tutkielmani

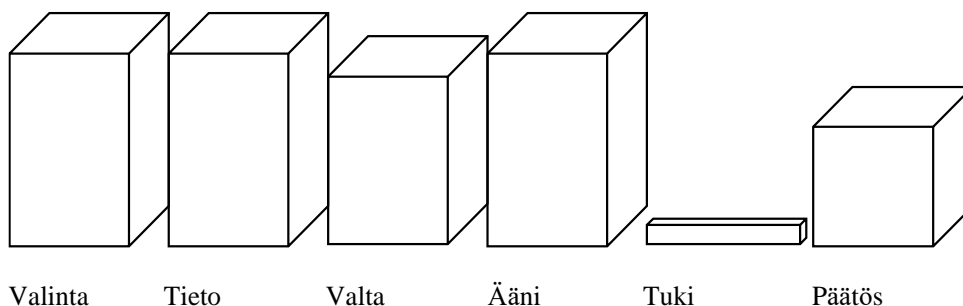
tässä luvussa. Analyysi ja tulososioni yhteenvedona olen etsinyt asiakassuunnitelmista esimerkit, joissa lapsen osallisuus on parhaiten nähtävillä, jolloin mahdollisimman moni osallisuuden ulottuvuuksista tulee esille sekä esimerkit, joissa lapsen osallisuus on vähiten havaittavissa. Havainnollistan näitä esimerkkejä Thomasin (2002, 176) kiipeilyseinä ajatusta mukaillen.

Yhdessäkään asiakassuunnitelmassa ei ollut samaan aikaan havaittavissa kaikkien osallisuuden ulottuvuuksien toteutumista. Asiakassuunnitelmissa esiintyy enimmillään viisi osallisuuden ulottuvuutta samaan aikaan. 13–17-vuotiaiden lasten osallisuus näyttäytyi nuorempia lapsia suurempana. Suurinta osallisuutta edustamaan olen valinnut kaksi asiakassuunnitelmaa, joista toinen on laadittu perhehoitoon sijoitetulle 13–17-vuotiaalle pojalle (lomake 18A) ja toinen laitoshoittoon sijoitetulle 13–17-vuotiaalle tytölle (lomake 11A). Osallisuuden kiipeilyseinää havainnollistavissa kuvioissa (KUVIO 1 ja KUVIO 2) palkkien korkeus kuvaa lapsen osallisuuden määrää. Olen kuvannut eri osallisuuden ulottuvuuksia kuvioissa lyhyemmillä termeillä, jotka ovat:

- lapsen osallistuminen suunnitelman laatimiseen → valinta
- lapsen tilanteen kuvaus → tieto
- lapsen osallistuminen tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin → valta
- lapsen omien ajatusten ja mielipiteiden esille tuominen → ääni
- lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseen → tuki
- lapsen mahdollisuus omiin päätöksiin → päätös

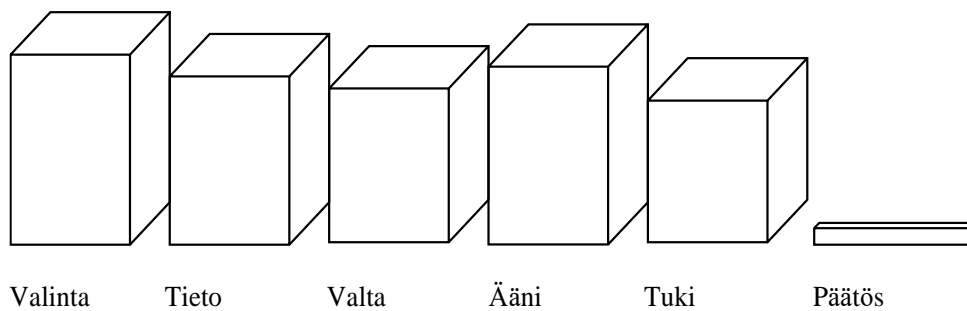
Perhehoitoon sijoitettu 13–17-vuotias poika (KUVIO 1) on ollut itse paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa ja lapsen tilanteen kuvaus on kirjattu asiakassuunnitelmaan lapsen itsensä kertomana, jolloin osallisuuden ulottuvuudet mahdollisuus valita ja mahdollisuus saada tietoa ovat täyttyneet. Asiakassuunnitelmassa on kuvattu hyvin myös lapsen taustaa ja huostaanottoon johtaneita syitä. Tällöin lapsella on mahdollisuus saada tietoa omasta asiastaan myös asiakassuunnitelman välityksellä. Lapsi on itse osallistunut aktiivisesti tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin, joka näkyy hänen omien mielipiteidensä ja ajatustensa kirjaamisena. Lapsen esittämiä mielipiteitä ja on kirjattu näkyväksi asiakassuunnitelmaan lapsen nykytilanteen kuvaukseen, tavoitteiden asettamiseen sekä yhteydenpitoon liittyen. Esimerkkiasiakassuunnitelman

lapsella on ollut myös mahdollisuus omiin päätöksiin yhteydenpidon toteuttamiseen liittyen. Näin ollen osallisuuden ulottuvuuksista ainoastaan lapsen mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen ei ole asiakassuunnitelmassa havaittavissa.

KUVIO 1. Osallisuuden kiipeilyseinä Thomasia (2002, 176) mukaillen. Esimerkki 13–17-vuotiaan perhehoitoon sijoitetun pojan osallisuuden toteutumisesta.

Laitoshoitoon sijoitettu 13–17-vuotias tyttö (KUVIO 2) on ollut itse paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa. Lapsi on kertonut omia näkemyksiään, joita on kirjattu lapsen nykytilanteen kuvaukseen sekä lapsen ja perheen näkemykseen lapsen tuen ja palvelujen tarpeesta. Lisäksi lapsi on osallistunut tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin, johon lapsen näkemys on myös kirjattu ylös. Lapsen mahdollisuus saada tukea osallistumiseensa näkyy asiakassuunnitelmassa siinä, että asiakassuunnitelmaan on kirjattu myös sijaishuoltopaikan näkemyksiä sekä asioita, joita sijaishuoltopaikan edustaja tuo esille lapsen kertomana. Tässä asiakassuunnitelmassa ei tule esille, että lapsella olisi ollut mahdollisuutta tehdä omia päätöksiä. Näissä kahdessa esimerkeiksi valikoiduissa asiakassuunnitelmassa lapsen osallisuuden toteutuminen tulee hyvin esille. Lapset ovat itse puhuneet omista asioistaan ja tämä on myös kirjattu näkyväksi, lisäksi lasten omilla mielipiteillä on ollut merkitystä heidän oman asiakasprosessin etenemisen kannalta.

KUVIO 2. Osallisuuden kiipeilyseinä Thomasia (2002, 176) mukaillen. Esimerkki 13–17-vuotiaan laitoshoidon sijoitetun tytön osallisuuden toteutumisesta.

Asiakassuunnitelmissa, joissa lapsen osallisuus toteutuu mielestäni vähiten lapsi ei ole ollut paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa eikä asiakassuunnitelmiin ole kirjattu syytä lapsen poissaoloon. Nämä esimerkeiksi valikoituneet asiakassuunnitelmat on laadittu perhehoitoon sijoitetuille 7–12-vuotilaille lapsille, joista toinen on tyttö (lomake 30B) ja toinen poika (lomake 17B). Asiakassuunnitelmissa ei tule esille kuka lapsen asioista puhuu ja kenen näkemysten mukaan esimerkiksi lapsen nykytilannetta ja arkea kuvataan. Lapsi näyttäytyy asiakassuunnitelman ”päähenkilönä”, mutta lapsesta kirjoitetaan enemmän ulkoapäin. Pohdinkin kuinka lapsen saisi enemmän näkyväksi myös niissä tilanteissa, joissa lapsi ei itse ole kertomassa ja keskustelemassa omista asioistaan. Ajattelen, että yksi hyvä keino olisi se, että lapsen kanssa keskusteltaisiin asioista ennen asiakassuunnitelman laatimista ja lapsen tuottamia asioita tuotaisiin esille asiakassuunnitelmanneuvottelussa ja kirjattaisiin näkyväksi myös asiakassuunnitelmaan. Mikäli lapselle ei ole mitään ajatuksia tai toiveita, joita hän haluaisi tuoda esille, niin myös tämä olisi hyvä kirjata näkyväksi.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Maisteritutkielmani tarkoituksena on ollut selvittää, kuinka lapsen osallisuus näkyy lastensuojelun sijaishuollon asiakassuunnitelmissa. Tutkimuskysymykseeni olen pyrkinyt vastaamaan analyysirungossa esiteltyjen teemojen kautta. Lisäksi olen pyrkinyt tuomaan tutkielmassani esille myös sitä, kuka lapsen puolesta puhuu silloin, kun lapsi ei ole ollut itse paikalla tuomassa omia ajatuksiaan esille.

Aineistona olevissa asiakassuunnitelmissa lapset ovat osallistuneet asiakassuunnitelmien laatimiseen hyvin, lapsi on ollut paikalla asiakassuunnitelman laatimisessa 19 asiakassuunnitelmassa. Asiakassuunnitelman laatimiseen osallistuneista lapsista 16 on ollut iältään 13–17-vuotiaita. Tällöin myös yli 13-vuotiaiden lasten osallisuus on toteutunut nuorempia lapsia paremmin. Tutkielmani tuloksissa tulee esille, että laitoshoitoon sijoitetut lapset ovat olleet aktiivisemmin paikalla asiakassuunnitelmien laatimisessa kuin perhehoitoon sijoitetut lapset. Pohdin, johtuuko ero siitä, että laitoshoitoon sijoitettuja lapsia on otettu aktiivisemmin mukaan tilanteeseen. Osallistumisen asiakassuunnitelman laatimiseen katsotaan kuuluvan osaksi sijoitusprosessia ja olevan myös tietyllä tavalla lapsen velvollisuus. Tähän voi vaikuttaa myös se, että perhehoitoon sijoitet lapset ovat saattaneet asua perheessä jo pitkän ajan, eikä asiakassuunnitelman päivittämisen oleteta tuovat muutosta, jolloin lapsen osallistumista ei pidetä niin tärkeänä asiana.

Asiakassuunnitelmista ei kuitenkaan käy ilmi onko osallistuminen ollut lapsen oma valinta, vai onko hänet mahdollisesti tuotu paikalle ja oletettu, että lapsen tulee osallistua oman asiansa käsittelyyn. Aineistoni asiakassuunnitelmissa ei tule esille, yhtä asiakassuunnitelmaa lukuun ottamatta, onko lapsella ollut mahdollisuus valita, haluaako hän osallistua asiakassuunnitelman laatimiseen vai ei. Pohdinkin, onko lapsen paikalle tuominen todellisuudessa lapsen osallisuutta, etenkin silloin, kun lapsen paikalla oleminen ja osallistuminen ei tule näkyväksi asiakassuunnitelman kirjauksista.

Kääriäinen (2006) on oman tutkimuksensa perusteella havainnut, että asiakirjoissa esiintyy kahdenlaista tekstiä, jotka on kirjattu lasten puheeksi. Toinen teksti muodostuu lapselta suoraan kuullusta puheesta, jonka sosiaalityöntekijä on kirjannut. Lapsen puheen kirjaamisessa on näyttäytynyt kaksi erilaista tapaa: lapsen puheen laittaminen lainausmerkkeihin ja kerrontamuotoon (lapsi kertoi...), josta selkeästi erottaa lapsen oman kertomuksen. Toinen teksti muodostuu muiden aikuisten, läheisten tai viranomaisten, välittämistä lapsen puheista. (Kääriäinen 2006, 51.) Tutkielmani aineistossa on havaittavissa samoja tapoja ilmaista lapsen puhetta. Näiden lisäksi sosiaalityöntekijöiden kirjaamassa tekstissä esiintyy paljon sellaista asiaa, jonka kertoja jää lukijalle epäselväksi. Tekstissä kerrotaan lapsesta, mutta siinä ei ole mainittu kenen havainnoista ja kertomasta on kyse. Mielestäni olisi merkittävää kirjata ylös kuka tilanteista kertoo ja kuinka tieto välittyy sosiaalityöntekijälle ja sitä kautta osaksi asiakassuunnitelmaa. Muukkosen (2014, 170) mukaan lapsen osallisuutta voidaan tukea dokumentoinnin kautta kirjoittamalla niin, että lapsen omat ajatukset ja mielipiteet tulevat esille. Esimerkiksi suorien sitaattien käyttäminen on hyvä keino lapsen osallisuuden ja omien ajatusten esille tuomiseen.

Asiakassuunnitelmissa on nähtävissä lasten omien mielipiteiden ja oman kerronnan lisäksi arjen kuvausta, joka tulee esille sijaishuoltopaikan edustajan ja joissakin asiakassuunnitelmissa myös muun lapselle läheisen henkilön kertomana. 13–17-vuotiaiden lasten kohdalla asiakassuunnitelmiin on kirjattu enemmän lapsen itsensä kertomia asioita kuin 7–12-vuotiaiden lasten kohdalla. Myös tämä havainto kertoo osallisuuden kasvamisesta iän myötä. Pohdin kuinka etenkin nuorempien lasten osallisuutta omien asioiden käsittelyssä olisi mahdollista lisätä ja tuoda osallisuutta myös enemmän näkyväksi lapsen asiakirjoihin. Yksi hyvä keino olisi mielestäni se, että mikäli lapsi ei halua asiakassuunnitelman laatimiseen osallistua, niin sosiaalityöntekijä tapaisi lapsen ennen asiakassuunnitelman laatimista ja toisi esille asiakassuunnitelmaan asioita, joita lapsi on kertonut tapaamisella. Näin oli toimittu kahdessa aineistoni asiakassuunnitelmassa. Mielestäni näin lapsen mielipiteet ja ajatukset tulisivat esille ja huomioon otetuiksi välillisesti sosiaalityöntekijän kautta.

Aineistoni asiakassuunnitelmissa myös osa asiakassuunnitelman laatimisesta paikalla olleista lapsista oli saanut tukea osallisuuteensa sijaishuoltopaikan edustajilta ja heille läheisiltä henkilöiltä. Tuen saaminen omaan osallisuuteen näkyy juurikin välillisesti ilmaistuina mielipiteinä ja yhdessä esitettyinä ajatuksina, jolloin lapsi saa vahvistusta omaan osallistumiseensa. Saadun tuen myötä lapsen on mahdollisesti helpompi ilmaista itseään yhdessä jonkun aikuisen kanssa. Tuen saaminen on tärkeää, sillä asiakassuunnitelman laatiminen voi jo tilanteena tuntua hankalana, paikalla on mahdollisesti monta aikuista, jolloin lapsi voi kokea omien mielipiteiden esittämisen hankalana. Mikäli lapsi kokee oman osallistumisensa haastavana voisi sijaishuoltopaikan edustaja tai lapselle muu läheinen henkilö etukäteen keskustella ja sopia lapsen kanssa, mitä asioita lapsi toivoo puheeksi otettavan ja kerrottavan.

Lapsen osallisuus tietoon ja mahdollisuus saada tietoa ovat osallisuuden toteutumisen kannalta merkittäviä asioita, joiden toteutumisesta huolehtiminen lisää lapsen osallisuutta häntä itseään koskevan asian käsittelyn yhteydessä. Tiedon välittämistapaa arvioitaessa tulee ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Ajattelen, että murrosikäisten lasten on mahdollista käsitellä ja sisäistää asiakassuunnitelman sisältö lukemalla asiakassuunnitelma, mutta pienempien lasten kohdalla asiat tulee keskustella läpi lapsen ikätasoon sopivalla tavalla. Mielestäni asiakassuunnitelmaan olisi hyvä kirjata ylös, kuinka tieto suunnitelman sisällöstä ja siinä sovituista tavoitteista käsitellään lapsen kanssa ja varmistetaan, että lapsi todella on tietoinen siitä, mitä myös häneltä odotetaan. Aineistoni asiakassuunnitelmissa näkyi, että tavoitteet oli useimmiten asetettu sosiaalityöntekijän lähtökohdista käsin, eikä lapsen mielipide ja tavoitteeseen sitoutuminen tullut riittävän hyvin esille.

Osallisuuden ulottuvuuksista parhaiten asiakassuunnitelmissa näkyivät lapsen mahdollisuus saada tietoa ja mahdollisuus ilmaista itseään. Lapsen mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin jäi vähäisimmäksi. Lastensuojelussa lapsella ei ole kovin suuria mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä, sillä laki määrittää toimintaa ja lapsen mahdollisuuksia omiin päätöksiin vahvasti. Lapsen mahdollisuutta vaikuttaa prosessiin olen arvioinut lapsen tavoitteiden asettamiseen ja arviointiin osallistumisen kautta. Ajattelen, että lapsella on lastensuojelun kontekstissa mahdollisuus vaikuttaa prosessiin

omalla toiminnallaan, etenkin silloin, kun tavoitteita asetetaan lapsen omaan käyttöön liittyen. Tavoitteiden tulee silloin olla kuitenkin sellaisia, joihin myös lapsi pystyy sitoutumaan.

Tutkielmani toteutus on sujunut tutkimussuunnitelman mukaisesti ja lähestulkoon suunnitellussa aikataulussa. Tutkielmaa tehdessäni olen noudattanut hyviä tieteellisiä käytäntöjä ja toiminut annettujen ohjeiden mukaisesti. Tutkielmani otos (30 asiakassuunnitelmaa) on suhteellisen pieni, eikä tutkielmani tuloksia voida yleistää. Tutkielmani tulokset ja niiden perusteelta johdettu pohdinta antavat enemmänkin viitteitä siitä, kuinka lapsen osallisuus näkyy lastensuojelun asiakassuunnitelmissa. Asiakassuunnitelmaan kirjattavia asioita määrittää lastensuojelulaki. Laki määrittää kuitenkin sen mitä asiakassuunnitelmissa on vähintään oltava, sen lisäksi on paljon muita asioita, mitä suunnitelmiin on kirjattu. Tutkielmani asiakassuunnitelmat ovat kaikki samasta kunnasta pyydettyjä, joten asiakassuunnitelmat edustavat vain yhtä tapaa ja muotoa asiakassuunnitelman kirjaamisesta. Tapoja asiakassuunnitelmien dokumentointiin on varmasti olemassa paljon erilaisia, jolloin vertailevaa tutkimusta eri kuntien välillä olisi myös mielenkiintoista tehdä. Tällöin eri asioiden painotukset ja lapsen osallisuuden näkymiseen vaikuttavaa dokumentointityyliä olisi mahdollista arvioida.

Koen tutkimusaiheeni olevan ajankohtainen ja hyödyllinen. Tutkimustuloksia on mahdollista käyttää hyödyksi työn kehittämisessä sekä dokumentointia ja asiakassuunnitelmien sisältöä arvioitaessa. Uskon, että tutkielmastani on hyötyä etenkin kunnalle, josta aineiston olen saanut käyttööni. Tutkielmaa tehdessäni mieleeni on tullut joitakin jatkotutkimusaiheita. Lapsen osallisuutta ja sen toteutumista tutkittaessa olisi mielenkiintoista havainnoida lapsen osallisuuden toteutumista konkreettisissa asiakastilanteissa. Havainnoinnin ja asiakirja-aineiston yhdistämisen kautta olisi mahdollista selvittää kuinka lapsen osallisuus todella tulee näkyväksi asiakirjoihin ja kuinka lapsella on mahdollisuus osallisuuttaan tilanteessa käyttää.

LÄHTEET

Aer, J. (2012). *Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet*. Helsinki. Sanoma Pro.

Araneva, M. (2016). *Lapsen suojele*. Helsinki. Talentum Pro.

Arnstein, S. (1969). *A Ladder of Citizen Participation*. JAIP. Vol.35, No 4.

Bardy, M. & Heino, T. (2012). Lastensuojelun ytimessä: osattomuudesta osallisuuteen. Teoksessa Söderholm, A. & Kivittie-Kallio, S. (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Porvoo. Duodecim.

Hakalehto-Wainio, S. (2013). Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, S. & Nieminen, L. (toim.) *Lapsioikeus murroksessa*. Viro. Lakimiesliiton kustannus.

Hart, R. (1992). Children's participation: From tokenism to citizenship. *Innocenti Essays, nr. 4*. Floren- ce: UNICEF.

Heinonen, H. (2016). Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen M., Hänninen K., Jouttimäki P., Lehto-Lundén T., Salovaara P. ja Veistilä M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki. Gaudeamus.

Hotari K-E., Oranen M. ja Pösö T. (2014). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. 4. uudistettu painos. Tampere. THL.

Hurtig J. (2006). Lapsen tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A. & Törrönen M. (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Juva. PS-kustannus.

Isola, A-M., Kaartinen, H., Leeman, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. ja Keto-Tokoi A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. THL. Työpaperi. Verkkojulkaisu.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Karjalainen R., Forsberg H. ja Linnas H. (2012). Lapsi ja lastensuojelu käytännössä. Teoksessa Söderholm A. & Kivittie-Kallio S. (toim.). *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki. Duodecim.

Kiilakoski, T. (2008). Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) *Lasten ja nuorten kunta*. Helsinki. Nuorisotutkimusseura.

Kuula, A. (2011). *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere. Vastapaino.

Kääriäinen, A. (2006). Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Forsberg H., Ritala-Koskinen A. & Törrönen M. *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Juva. PS-Kustannus.

Kääriäinen, A. (2003). *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina -dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka*. Väitöskirja. Helsinki. Helsingin Yliopisto.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992.

Lehmuskoski, A. (2017). Tiedonhallinta sosiaalityössä. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Tallinna. Tietosanoma.

Malja, M., Puustinen-Korhonen, A., Petrelius, P. & Eriksson, P. (toim.) *Lastensuojelun laatusuositus*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8.

Muukkonen, T. (2014). Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, M. (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. 4. uudistettu painos. Tampere. THL.

Muukkonen, T. (2008). Suunnitelmallisen sosiaalityön prosessi. Teoksessa Muukkonen T. (toim.) *Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa*. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 17, 2008. Yliopistopaino.

Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2014). Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 22(3).

Oranen, M. (2008). *Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä*. Helsinki. Ensi- ja turvakotien liitto.

Pajulammi, H. (2014). *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Väitöskirja. Helsinki. Talentum.

Pajulammi H. (2013). Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehto-Wainio, S. & Nieminen, L. (toim.) *Lapsioikeus murroksessa*. Viro. Lakimiesliiton kustannus.

Poikela, R. (2010). *Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa*. Väitöskirja. Helsinki. Yliopistopaino.

Räty, T. (2010). *Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen*. Edita. Helsinki.

Seitamaa-Hakkarainen, P. Kvalitatiivinen sisällönanalyysi. Metodix, metoditietämystä kaikille. Viitattu 28.9.2019. <https://metodix.fi/2014/05/19/seitamaa-hakkarainen-kvalitatiivinen-sisallon-analyysi/>

Stenvall, E. (2018). *Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus. Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytöinä*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Thomas, N. (2002) *Children, Family and the State. Decision-making and Child*. Bristol: Policy Press.

Toivonen, V. & Pollari, K. (2018). Lapsen haastattelu – osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.) *Lapsen haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä. PS-Kustannus.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK. <https://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanto> Verkkojulkaisu.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
https://www.mv.helsinki.fi/home/niskanen/ihmistiet_eettiset_periaatteet.pdf
Verkkojulkaisu.

Vierula, T. 2012. Asiakkaiden ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. *Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 20(2), 149-167.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 1991.

LIITE 1

Asiakassuunnitelmissa esiintyneitä otsikoita. Lihavoituina otsikot, jotka toistuivat aineiston asiakassuunnitelmassa yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.

- **Lapsi / Nuori**
- **Suunnitelman laatimiseksi pidetty neuvottelu**
- **Neuvotteluun osallistujat**
 - **Ammattihenkilöt**
 - **Yksityishenkilöt**
- Kyseessä on ensimmäinen suunnitelma (kyllä/ei)
- **Arvioitavan suunnitelman tiedot (edellisen suunnitelman ajankohta)**
- **Nykytilanteen kuvaus**
 - **Lapsen lastensuojelu asiakkuuden tausta ja nykytilanne**
 - **Vanhemmat**
 - Perheenjäsenet
 - Muut läheiset henkilöt
 - **Lapsen terveydentila ja sairaudet**
 - Kulttuuriset seikat
 - **Lapsen sijoitus**
 - Nykyiset palvelut ja tukitoimet
 - Vanhempien tilanne
 - Vanhempien mielipide ja toiveet
 - Yhteistoiminta ja työskentely lapsen ja vanhempien kanssa
 - Lapsen ja perheen tilanteeseen liittyvät huolenaiheet
- **Lapsen tuen ja palvelujen tarve**
 - Lapsen ja hänen perheensä näkemys lapsen tuen ja palvelujen tarpeesta
 - Ammattihenkilön näkemys lapsen tuen ja palvelujen tarpeesta
- **Perheen tuen ja palvelujen tarve**
 - Perheen näkemys omasta tuen ja palvelujen tarpeesta
 - Ammattihenkilön näkemys perheen tuen ja palvelujen tarpeesta
- **Lapsen ja perheen vahvuudet ja voimavarat**
- **Lapsen elämäntilanteen muutos edellisen suunnitelman laatimisen jälkeen**

- Edellisen suunnitelman tavoitteet
- Uudet tavoitteet
- Lapsen tukitoimet
- Perheen tukitoimet
- Asiakkaalle annettu selvitys erilaisista vaihtoehtoista
- Kuvaus selvityksen antamisesta
- Palvelunantajien yhteistyö
- Muu tuki ja muut toimet, joilla tavoitteisiin pyritään
- Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvio lapselle välttämättömistä sosiaalipalveluista
- Lapselle välttämättömien sosiaalipalvelujen alkamisajankohdat ja kestot
- Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvio perheelle välttämättömistä sosiaalipalveluista
- Perheelle välttämättömien sosiaalipalvelujen alkamisajankohdat ja kestot
- **Yhteydenpito sijoituksen aikana**
 - **Lapsen ja hänen vanhempiansa / huoltajiensa, sisarusten ja muiden läheisten väliset tapaamiset ja yhteydenpito**
 - **Sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamiset**
 - Suunnitellut tapaamiset ovat toteutuneet (kyllä / ei)
 - Syy miksi suunnitellut tapaamiset eivät ole toteutuneet
- Rajoitustoimenpiteet
- Erityisen huolenpidon toimeenpano
- Vanhempien asiakassuunnitelmaan liittyvät tiedot
- Osallistujien eriävät näkemykset
- Asiakkuuden jatko
- **Sijaishuollon arvioitu kesto ja perheen jälleen yhdistäminen**
- **Voimassaolo**
- **Suunnitelman tarkistaminen**
- **Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä**
- **Lisätietoja**
- Laatija, allekirjoitus, liiteluettelo ja jakelu